Бюро па дэмакратычных інстытутах и правах чалавека

РЭСПУБЛІКА БЕЛАРУСЬ

ПАРЛАМЕНЦКІЯ ВЫБАРЫ

23 верасня 2012

Канчатковая Справаздача Місіі па назіранню за выбарамі БДІПЧ/АБСЕ

Варшава
20 снежня 2010

ЗМЕСТ

I. КАРОТКАЕ РЭЗЮМЭ 1
II. УВОДЗІНЫ І ПАДЗЯКІ 3
III. ПАЛІТЫЧНЫ КАНТЭКСТ 4
IV. ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА І ПРАВАВАЯ БАЗА 4
V. ВЫБАРЧАЯ АДМІНІСТРАЦЫЯ 6
A. Цэнтральная выбарчая камісія 6
B. Акруговыя і ўчастковыя выбарчыя камісіі 7
VI. РЭГІСТРАЦЫЯ ВЫБАРШЧЫКАЎ 8
VII. РЭГІСТРАЦЫЯ КАНДЫДЫТАЎ 9
VIII. ПЕРАДВЫБАРЧАЯ АГІТАЦЫЯ 11
A. Умовы кампаніі 11
B. ФІНАНСАВАННЕ КАМПАНІІ 13
IX. СМІ 14
A. Агульная інфармацыя 14
B. Законадаўчая база 15
C. ВЫНІКІ МАНІТОРЫНГУ СМІ 17
X. СКАРГІ І АПЕЛЯЦЫІ 17
XI. МЯСЦОВЫЯ І МІЖНАРОДНЫЯ НАЗІРАЛЬНІКІ 19
XII. ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ І ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ 20
A. Датэрміновая галасаванне 20
B. Дзень выбараў: адчыненне участкаў і працэдура галасавання 21
C. Дзень выбараў: працэдура падліку галасоў 22
D. Дзень выбараў: апрацоўка і абвяшчэнне вынікаў 22
XIII. РЭКАМЕНДАЦЫІ 23
A. Прыярытэтныя рэкамендацыі 24
B. Іншыя рэкамендацыі 24
ДАДАТАК: ВЫНІКІ ВЫБАРАЎ 27
ІНФАРМАЦЫЯ ПРА БДІПЧ/АБСЕ 33

РЭСПУБЛІКА БЕЛАРУСЬ
ПАРЛАМЕНЦКІЯ ВЫБАРЫ
23 верасня 2012

Канчатковая Справаздача Місіі па назіранню за выбарамі БДІПЧ/АБСЕ[1]

I. КАРОТКАЕ РЭЗЮМЭ

Па запрашэнні Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека АБСЕ (БДІПЧ / АБСЕ) адкрыла 22 жніўня Місію па назіранні за выбарамі (МНВ). БДІПЧ/АБСЕ ацэньвала выбарчы працэс па яго адпаведнасці абавязальніцтвам у рамках АБСЕ, іншым міжнародным стандартам па дэмакратычных выбарах, а таксама нацыянальнаму заканадаўству. Для ажыццяўлення назірання ў дзень выбараў БДІПЧ/АБСЕ дзейнічала сумесна з дэлегацыямі назіральнікаў з Парламенцкай асамблеі АБСЕ (ПА АБСЕ).

На выбарах 23 верасня шмат абавязацельстваў АБСЕ, уключаючы права грамадзян на аб'яднанне, вылучэнне кандыдатур і свабоду выказвання, не былі выкананы, нягледзячы на некаторыя паляпшэнні ў выбарчым заканадаўстве. У той час як было адзначана павелічэнне колькасці кандыдатаў, вылучаных партыямі, вядомыя палітычныя дзеячы, якія, магчыма, маглі выканаць пэўную ролю ў гэтых выбарах, знаходзіліся ў зняволенні або не мелі права рэгістравацца па прычыне наяўнасці ў іх іх судзімасці. Спектр удзельнікаў быў таксама звужаны адвольнымі адміністрацыйнымі дзеяннямі, што прывяло да абмежавання выбару выбаршчыкаў. Упраўленне выбарамі не было непрадузятым, а працэс разгляду скаргаў і апеляцый не гарантуе эфектыўных сродкаў прававой абароны.

Хоць агульны ход галасавання быў ацэнены як добры або вельмі добры міжнароднымі назіральнікамі, якасць працэсу значна пагоршылася пры падліку галасоў. Міжнародныя назіральнікі адзначылі, што ім не была прадастаўлена рэальная магчымасць назіраць за працэсам падліку, і яны далі негатыўную ацэнку працэсу на значным ліку участкаў. Адсутнасць дакладна пазначаных працэдур падліку азначае, што сумленны падлік галасоў не гарантаваны, як гэтага патрабуе параграф 7.4 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года. ЦВК не публікавала канчатковых вынікаў з разбіўкай па выбарчым участкаў, што зніжае празрыстасць канчатковых вынікаў.

Выбары праходзілі ў рамках Выбарчага кодэкса, у які былі ўнесены папраўкі ў 2010 і 2011 гадах. Нягледзячы на некаторыя паляпшэнні, прававая база не ў поўнай меры гарантуе правядзенне выбараў у адпаведнасці з абавязацельствамі АБСЕ і міжнароднымі стандартамі. У прыватнасці, сюды ўваходзяць асноўныя палажэнні, якія тычацца рэгістрацыі выбаршчыкаў і кандыдатаў, складу выбарчых камісій, назірання за выбарамі, працэдур у дзень выбараў і разгляду скаргаў і апеляцый. Шэрагу важных артыкулаў не хапае яснасці, што дапускае адвольнае і непаслядоўнае прымяненне закона, у тым ліку, напрыклад, крытэрыі праверкі подпісаў для рэгістрацыі кандыдатаў. Гэта падкрэслівае неабходнасць працягу выбарчай рэформы.

[1] Дадзеная справаздача таксама даступна на беларускай і англійскай мовах. Толькі англійская версія з'яўляецца афіцыйным дакументам.

Увогуле, насуперак міжнародным нормам, ЦВК не ажыццяўляла кіравання выбарчым працэсам у нейтральным ключы і заявы ў ЦВК ставілі пад пытанне бесстароннасць яе працы. Станоўчыя змены ў павышэнні рэпрэзентатыўнасці ў выбарчых камісіях ніжэйшага ўзроўня былі пераважна неэфектыўныя з-за адсутнасці падрабязных крытэраў выбару і адсутнасці палітычнай волі для усёабдымнага выканання закона. МНВ БДІПЧ/АБСЕ адзначыла працягваючыся ўплыў мясцовых органаў улады на працу выбарчых камісій ніжэйшага ўзроўню. Выбарчыя камісіі на ўсіх узроўнях выканалі свае адміністрацыйныя абавязкі ў тэрміны, празначаныя ў выбарчым календары. Пасяджэння ЦВК былі адкрытымі і праводзіліся ў прысутнасці назіральнікаў.

Закон празмерна абмяжоўвае права голасу і права быць кандыдатам. Грамадзянам, якія знаходзяцца ў папярэднім зняволенні або адбываюць турэмнае пакаранне, незалежна ад цяжару здзейсненага злачынства, адмоўлена ў праве голасу і праве быць кандыдатам. Адмова ў прадастаўленні права галасаваць грамадзянам, якія знаходзяцца ў папярэднім зняволенні, супярэчыць прынцыпу прэзумпцыі невінаватасці, а пазбаўленне выбарчых правоў усіх грамадзян, якія адбываюць турэмнае пакаранне, паказвае на адсутнасць прапарцыянальнасці. Гэта супярэчыць параграфам 7.3 і 24 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.

У частцы станоўчых зменаў, упершыню палітычныя партыі маглі вылучаць кандыдатаў ва ўсіх выбарчых акругах, незалежна ад таго, ці маюць яны рэгіянальныя структуры ў дадзенай акрузе. З прычыны гэтага, палітычнымі партыямі было вылучана значна больш кандыдатаў. Тым не менш, працэс рэгістрацыі кандыдатаў быў азмрочаны празмерна тэхнічным ужываннем строгіх прававых палажэнняў і адмовамі намінантам на падставе дробных недакладнасцяў. Дваццаці сямі кандыдатам было адмоўлена ў рэгістрацыі ў сувязі з тым, што ЦВК прызнаў подпісы ў падтрымку несапраўднымі, яшчэ 15 кандыдатаў былі выключаны на падставах разыходжанняў у іх дэкларацыях аб даходах/маёмасці. Уволге, гэта прывяло да выключэння з выбараў кожнага чацвёртага кандыдата, абмежавання выбару для выбаршчыкаў, што супярэчыць параграфам 7.5 і 24 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.

Дзве палітычныя партыі абвясцілі байкот выбароў і яшчэ дзве партыі знялі сваіх кандыдатаў, назваўшы ў якасці прычын наяўнасць у турмах зняволеных, асуджаных па палітычных матывах, абмежаваную ролю парламента, нізкі ўзровень даверу да выбарчага працэсу. Пасля позняга зняцця 81 кандыдата, у выбарах прынялі ўдзел 293 кандыдатаў, у тым ліку 53 жанчыны. 16 кандыдатаў ўдзельнічалі ў выбарах у сваіх акругах, не маючы супернікаў.

У чатырохтыднёвы перыяд агітацыі бачнасць выбарчай кампаніі была нізкай у большасці рэгіёнаў краіны. Нарматыўна-заканадаўчай базай былі накладзены абмежаванні на правядзенне передвыбарных мітынгаў, друк і распаўсюд агітацыйных матэрыялаў, доступ да СМІ. Хоць кампанія і праходзіла мірна, яна была азмрочана шэрагам паведамленняў аб запалохваньні кандыдатаў і актывістаў ад апазіцыі, што негатыўна адбіваецца на асноўнай свабодзе сходаў і выказвання.

У рамках медыйнага асвятлення кампаніі не падаваўся шырокі спектр кропак гледжання, пры гэтым СМІ практычна цалкам факусаваліся на дзейнасці Прэзідэнта і ўрада, надаючы мінімальную увагу кандыдатам. Дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі дамінуюць у вяшчальным і друкаваным сектарах. Хоць Канстытуцыя гарантуе свабоду слова і забараняе цэнзуру, кандыдатам, які заклікалі да байкоту выбараў, было адмоўлена ў бясплатным эфірным часе і/або друкаванай плошчы, або іх выступы падвяргаліся цэнзуры. Прававая база па сродках масавай інфармацыі супярэчыць параграфу 7.8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года і,

разам з абмяжоўваючымі ўмовамі кампаніі, знізіла магчымасць выбаршчыкаў зрабіць усвядомлены выбар да галасавання.

Механізм разгляду заяў і скаргаў не дазволіў забяспечыць эфектыўную прававую абарону, такім чынам, насуперак пункту 5.10 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года і артыкулу 8 Сусветнай дэкларацыі правоў чалавека. Хоць скаргі на рашэнні выбарчых камісій могуць быць прадстаўлены на разгляд у камісіі больш высокага ўзроўню, толькі некаторыя віды рашэнняў могуць быць абскарджаны ў судзе. Хоць разгляд скаргаў ЦВК і Вярхоўным судом праходзі ў у фармаце адкрытых пасяджэнняў, у многіх выпадках разгляд скаргаў быў звязаны з непаслядоўным і фармалісцкім прымяненнем закона, часцяком у шкоду праву на справядлівы разгляд і прынцыпу прапарцыянальнасці.

Хоць Выбарчы кодэкс прадугледжвае магчымасць назірання за выбарчым працэсам шырокім колам зацікаўленых асобаў, ён не паказвае на прадастаўленне назіральнікам непасрэднага і эфектыўнага доступу да ключавых працэдур у дзень выбараў, а таксама права прысутнічаць пры праверцы сапраўднасці подпісаў пры рэгістрацыі кандыдата.

II. УВОДЗІНЫ І ПАДЗЯКІ

Па запрашэнні Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь да назірання за парламенцкімі выбарамі 23 верасня 2012 года, і на аснове рэкамендацый Місіі па ацэнцы неабходнасці, якая праводзіла ацэнку 16-18 ліпеня, Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека АБСЕ (БДІПЧ / АБСЕ) адкрыла 22 жніўня Місію па назіранні за выбарамі (МНВ). Місію БДІПЧ/АБСЕ ўзначаліў Антоніа Мілашоскі. МНВ ўключала 11 экспертаў цэнтральнай каманды ў Мінску і 36 доўгатэрміновых назіральнікаў, размешчаных па ўсёй краіне.

Для ажыццяўлення назірання ў дзень выбараў БДІПЧ / АБСЕ дзейнічала сумесна з дэлегацыямі назіральнікаў з Парламенцкай асамблеі АБСЕ (ПА АБСЕ). Матэа Мекаччи (Італія), кіраўнік дэлегацыі Парламенцкай Асамблеі АБСЕ быў прызначаны дзеючым старшынёй АБСЕ на пасаду спецыяльнага каардынатара місіі кароткатэрміновых назіральнікаў. Увогуле ў назіранні за выбарамі прынялі ўдзел 330 кароткатэрміновых назіральнікаў з 27 краін-удзельніц АБСЕ. За працэдурай галасавання назіранне вялося на 1173 выбарчых участках. За працэдурай падліку галасоў назіранне вялося на 125 участках ва ўсіх выбарчых акругах, за працэсам апрацоўкі вынікаў назіранне вялося ў 86 з 110 акруговых выбарчых камісій (АВК).

БДІПЧ/АБСЕ ацэньвала выбарчы працэс у частцы яго адпаведнасці абавязальніцтвам у рамках АБСЕ, іншым міжнародным стандартам па дэмакратычных выбарах, а таксама нацыянальнаму заканадаўству. Дадзеная Выніковая Справаздача ідзе за папярэднімі заключэннямі і высновамі, апублікаванымі на прэс-канферэнцыі 24 верасня.[2]

Місія па назіранні за выбарамі БДІПЧ/АБСЕ выказвае падзяку Міністэрству замежных спраў і Цэнтральнай выбарчай камісіі за супрацоўніцтва і прадастаўленне акрэдытацый. Місія выказвае сваю ўдзячнасць іншым нацыянальным і дзяржаўным установам, выбарчай адміністрацыі, кандыдатам, палітычным партыям і арганізацыям грамадзянскай супольнасці за супрацоўніцтва, а таксама дыпламатычным місіям краін-удзельніц АБСЕ і міжнародным арганізацыям, акрэдытаваных у Рэспубліцы Беларусь.

[2] Усе папярэднія справаздачы БДІПЧ / АБСЕ па выбарах у Беларусі даступныя па адрасе: www.osce.org/odihr/elections/belarus.

III. ПАЛІТЫЧНЫ КАНТЭКСТ

18 чэрвеня 2012 года Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь прызначыў правядзенне парламенцкіх выбараў на 23 верасня 2012 г.[3] Папярэднія выбары, уключаючы парламенцкія выбары 2008 года і прэзідэнцкія выбары 2010 года, былі ацэненыя БДІПЧ/АБСЕ як не адпавядаючыя абавязальніцтвам АБСЕ па дэмакратычных выбараў. У ходзе прэзідэнцкай кампаніі 2010 года шэраг кандыдатаў, журналістаў і прадстаўнікоў грамадзянскай супольнасці былі арыштаваныя. Адзін былы кандыдат у прэзідэнты і старшыня вядомай праваабарончай арганізацыі, якая ажыццяўляла назіранне за выбарамі, застаюцца ў зняволенні.[4]

Палітычная сістэма характарызуецца наяўнасцю слабой сістэмы палітычных партый, нягледзячы на колькасць зарэгістраваных партый. Выбары 2008 года прывялі да абрання толькі сямі прадстаўнікоў палітычных партый. Нягледзячы на некаторую колькасць заяў на рэгістрацыю, з 2000[5] года Міністэрствам юстыцыі не было зарэгістравана ні адной палітычнай партыі, што супярэчыць параграфу 7.6 Капенгагенскага дакумента АБСЕ, 1990 года і «праву прыватных асоб і груп насельніцтва цалкам вольна ствараць свае палітычныя партыі». Гэты прабел у значнай ступені запоўнілі грамадскія аб'яднанні, якія арганізавалі вылучэнне і падтрымку некалькіх кандыдатаў на гэтых выбарах. Напрыклад, Грамадскае аб'яднанне «Белая Русь», якое ўзначальвае першы намеснік кіраўніка адміністрацыі Прэзідэнта, адкрыта падтрымлівала 68 кандыдатаў.

Сярод партый, якія праявілі актыўнасць падчас выбараў былі наступныя: Камуністычная Партыя Беларусі (КПБ), Беларуская Аграрная Партыя (БАП), Ліберальна-Дэмакратычная Партыя (ЛДП), Беларуская Партыя Працы і Справядлівасці (БППС), Беларуская Сацыялістычная Спартыўная Партыя (БССП) і такія апазіцыйныя партыі як Аб'яднаная Левая Партыя "Справядлівы Свет", Беларуская Сацыял-Дэмакратычная Партыя "Грамада" (БСДП-Г), Аб'яднаная Грамадзянская Партыя (АГП), Беларускі Народны Фронт (БНФ). Акрамя гэтага, такія арганізацыі як Грамадскае аб'яднанне «Рух за Свабоду», незарэгістраваная кампанія «Гавары Праўду», арганізацыйныя камітэты Беларускай Сацыял-дэмакратычнай партыі "Народная Грамада" (БСДП-НГ) і Беларускай Ліберальнай Партыі Свабоды і Прагрэсу і некалькі іншых арганізацый таксама актыўна падтрымлівалі асобных кандыдатаў.

IV. ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА І ПРАВАВАЯ БАЗА

Парламенцкія выбары, перш за ўсё, рэгламентуюцца Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь, Выбарчым кодэксам і пастановамі Цэнтральнай выбарчай камісіі. Прававая база таксама ўключае ў сябе Закон аб сродках масавай інфармацыі, Крымінальны і Грамадзянскі працэсуальны кодэксы. Паклёп, абразы і дзеянні, «якія дыскрэдытуюць» Рэспубліку Беларусь,

---

3 Верхняя палата Парламента, Савет Рэспублікі, які налічвае 64 члена, складаецца з 8 членаў, якія назначаюцца Прэзідэнтам, і 8 членаў, якія выбіраюцца ад кожнага з абласных Саветаў Дэпутатаў ў абласцях і горадзе Мінску.

4 Кандыдат у прэзідэнты Мікалай Статкевіч, арыштаваны ў снежні 2010 года, і Старшыня незарэгістраванага недзяржаўнага праваабарончага цэнтра "Вясна" Алесь Бяляцкі, арыштаваны ў жніўні 2011 года.

5 Як мінімум 4 суб'екта падалі дакументы на рэгістрацыю ў якасці палітычнай партыі за апошнія 10 гадоў. Шмат разоў спрабавалі зарэгістравацца Беларуская Хрысціянская Дэмакратыя, Партыя Свабоды і Прагрэсу, Беларуская Камуністычная Партыя Працоўных. Адна спроба зарэгістравацца была прадпрынятая Беларускай Партыяй Працы (пасля яе ліквідацыі Вярхоўным Судом 2 жніўня 2004 г).

а таксама дзейнасць незарэгістраваных арганізацый, па-ранейшаму ставяцца да крымінальных злачынстваў, што празмерна абмяжоўвае свабоды выказвання і асацыяцый, што супярэчыць адпаведна параграфам 9.1 і 9.3 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.[6]

У 2010 і 2011 годзе ў Выбарчы кодэкс былі ўнесены папраўкі на аснове рэкамендацый, раней зробленых АБСЕ/БДІПЧ. Асабліва варта адзначыць, што дадзеныя папраўкі прадугледжваюць больш магчымасцяў для вылучэння кандыдатаў палітычнымі партыямі, спрашчэнне працэдуры правядзення мерапрыемстваў у рамках выбарчай кампаніі, ўведзена квота на ўключэнне прадстаўнікоў палітычных партый у выбарчыя камісіі, а таксама прадугледжваецца ўзмацненне жорсткасці правіл правядзення датэрміновага галасавання, магчымасць абскардзіць пэўныя дзеянні выбарчых камісій у судзе, а таксама прадастаўленне кандыдатам магчымасці ўдзелу ў тэлевізійных дэбатах. Акрамя гэтага, у студзені 2012 года былі ўнесены змены ў Грамадзянска-працэсуальны кодэкс, якія адмяняюць палажэнне аб тым, што апеляцыі супраць дзеянняў выбарчых камісій не маглі быць пададзеныя ў суды пазней чым за сем дзён да дня выбараў. Хоць дадзеныя папраўкі былі прызнаныя АБСЕ / БДІПЧ і Еўрапейскай камісіяй за дэмакратыю праз права (Венецыянская камісія), як спрыяльныя паляпшэнням, было падкрэслена, што гэтыя змены «наўрад ці здольныя вырашыць галоўную праблему, якая заключаецца ў тым, што прававая база, якая забяспечвае правядзенне выбараў у Рэспубліцы Беларусь, па ранейшаму не здольная служыць асновай для правядзення сапраўды дэмакратычных выбараў ». У прыватнасці, гэта тычыцца ключавых палажэнняў аб рэгістрацыі кандыдатаў і выбаршчыкаў, складзе выбарчых камісій, назіранні за выбарамі, працэдурах у дзень выбараў, і працэсе абскарджання. Акрамя гэтага, некаторым артыкулам не хапае дакладнасці, што дазваляе ўжываць закон адвольна і непаслядоўна, напрыклад, крытэрыі праверкі подпісаў пры рэгістрацыі кандыдатаў. Увогуле, прававая база не забяспечвае адэкватных гарантый правядзення выбараў у адпаведнасці з абавязацельствамі АБСЕ і міжнароднымі стандартамі.

Неабходна выбарчая рэформа задоўга да правядзення наступных выбараў. Уладам варта сфармуляваць канкрэтныя і эфектыўныя крокі па задавальненні рэкамендацый, якія змяшчаюцца ў гэтай справаздачы, а таксама ў папярэдніх справаздачах БДІПЧ/АБСЕ і Венецыянскай камісіі. Гэты працэс павінен быць празрыстым і ўключаць ўсе сегменты грамадства.

Палата прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь выбіраецца па 110 аднамандатных акругах на чатырохгадовы тэрмін на аснове мажарытарнай сістэмы, якая дапускае два туры галасавання. У тым выпадку, калі ні адзін з кандыдатаў не набірае больш за 50 адсоткаў усіх галасоў падчас першага тура галасавання, то не пазней, чым у двухтыднёвы тэрмін праводзіцца другі тур галасавання з удзелам двух кандыдатаў, якія набралі найбольшую колькасць галасоў. Законам устаноўлена, што для прызнання першага тура сапраўдным яўка выбаршчыкаў павінна скласці не менш за 50 працэнтаў, а для другога - 25%.

Варта разгледзець магчымасць зняцця патрабаванняў яўкі для прызнання выбараў адбыўшыміся, або, па меньшай меры, для паўторных выбараў. Гэта дазволіць пазбегнуць бясконцага правядзення паўторных выбараў у выпадку недастатковай яўкі.

Выбарчы кодэкс абвяшчае, што колькасць зарэгістраваных выбаршчыкаў на адну выбарчую акругу не павінна, як правіла, адхіляцца больш чым на 10 працэнтаў. Аднак падчас гэтых

[6] Глядзіце таксама заключэнне Венецыянскай камісіі па адпаведнасці артыкула Крымінальнага кодэкса 193-1 аб правах незарэгістраваных аб'яднанняў Усеагульным правам чалавека: http://www.venice.coe.int/site/dynamics/N_Opinion_ef.asp?L=E&OID=633.

выбараў гэта ўмова не выконвалася на 4 выбарчых участках[7]. Гэткая варыятыўнасць ў вызначэнні межаў выбарчых акругаў пагражае раўнапраўнаму галасаванню, якога патрабуюць міжнародныя стандарты і передавыя падыходы.[8]

Варта перагледзець межы выбарчых акругаў для мінімізацыі разыходжанняў у ліку зарэгістраваных у акрузе выбаршчыкаў і забеспячэння раўнапраўнага галасавання, як тое прадугледжвае Выбарчы кодэкс і міжнародныя стандарты і перадавыя падыходы.

V. ВЫБАРЧАЯ АДМІНІСТРАЦЫЯ

Падрыхтоўка і правядзенне выбараў ажыццяўляліся выбарчымі камісіямі на трох узроўнях: Цэнтральнай выбарчай камісіяй, 110 акруговымі выбарчымі камісіямі (АІК), 6344 ўчастковымі выбарчымі камісіямі (УВК), у тым ліку 43 УВК на тэрыторыі дыпламатычных місій для галасавання за межамі Рэспублікі Беларусь. Прадстаўнікі місіі па назіранні за выбарамі АБСЕ/БДІПЧ рэгулярна сустракаліся з ЦВК, з якой было наладжана добрае супрацоўніцтва. Жанчыны былі добра прадстаўлены ў выбарчай адміністрацыі, асабліва на узроўнях АВК і УВК, уключаючы кіруючыя пасады. З 12 членаў ЦВК, 5 складаюць жанчыны, у тым ліку Старшыня.

A. Цэнтральная выбарчая камісія

ЦВК з'яўляецца пастаянным органам з 12 членаў з пяцігадовым тэрмінам паўнамоцтваў.[9] З 12 членаў ЦВК 6 прызначаюцца Прэзідэнтам і 6 абіраюцца верхняй палатай Парламента - Саветам Рэспублікі. Старшыня ЦВК прызначаецца Прэзідэнтам з ліку членаў ЦВК з адабрэння Савета Рэспублікі. Віцэ-старшыня і Сакратар прызначаюцца з ліку членаў ЦВК на першым пасяджэнні. Толькі Старшыня і Сакратар з'яўляюцца сталымі супрацоўнікамі.

Як адзначаецца ў сумесным заключэнні БДІПЧ/АБСЕ і Венецыянскай камісіі 2010 года, роля Прэзідэнта ў прызначэнні старэйшых супрацоўнікаў выбарчай адміністрацыі ставіць пад сумнеў яе аўтаномнасць.[10] Цяперашняя старшыня ЦВК займае гэты пост з 1996 года. Старшыня ЦВК рэгулярна выступала па тэлебачанні і давала сваю палітычную ацэнку выбарчага працэсу і кандыдатау, што паставіла пад пытанне бесстароннасць працы выбарчай камісіі.[11] Усе партыі і кандыдаты, за выключэннем тых, што прадстаўленыя ў парламенце, выказалі недавер да бесстароннасці выбарчай адміністрацыі.

[7] У выбарчых акругах 16, 30, 36, 39, 48, 53, 55, 56, 57, 59, 66, 76, 83, і 109 колькасць зарэгістраваных выбаршчыкаў адрознівалася ад сярэдняга значэння на 10-19 працэнтаў. Згодна з пастановай ЦВК № 9 ад 26 красавіка 2012, сярэдняя колькасць выбаршчыкаў на адну выбарчую акругу складала 64 597.

[8] Параграф 21 Заўваг агульнага парадку № 25 (1996) да Артыкула 25 Міжнароднага Пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах Камітэта па правах чалавека ААН абвяшчае: "... Павінен прымяняцца прынцып «адзін чалавек - адзін голас» і ў рамках выбарчай сістэмы кожнай дзяржавы голас аднаго выбаршчыка павінен быць роўным голасу іншага". Кодэкс належнай практыкі ў выбарчых пытаннях Венецыянскай Камісіі, I, 2.2.iv, абвяшчае: "Месцы павінны роўна размяркоўвацца паміж выбарчымі акругамі ... Дапушчальнае адхіленне ад нормы не павінна перавышаць 10% і ні ў якіх адмысловых выпадках не павінна перавышаць 15%".

[9] Цяперашні склад ЦВК быў прызначаны 21 снежня 2011.

[10] Параграф 20 Заўваг агульнага парадку № 25 (1996) да Артыкула 25 Міжнароднага Пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах Камітэта па правах чалавека ААН.

[11] Напрыклад, 29 жніўня ў сувязі з намінацыяй кандыдатаў Старшыня ЦВК заявіла: "Мы павінны прыняць юрыдычна правільнае рашэнне, але з іншага боку мы з'яўляемся палітычным органам і можам прыняць палітычнае рашэнне" (http://belapan.com/archive/2012/08/ 29/570849 /). 12 верасня Старшыня ЦВК заявіла: "Магу назваць аднаго кандыдата, за якога я б прагаласавала і які мне вельмі падабаецца, але адразу ж

Варта перагледзець ролю Прэзідэнта ў прызначэнні старэйшых супрацоўнікаў Цэнтральнай выбарчай камісіі з мэтай павышэння ўзроўню даверу да яе незалежнасці і бесстароннасці прымянення Выбарчага кодэкса.

Пасяджэнні ЦВК праходзілі адкрыта і ў прысутнасці акрэдытаваных назіральнікаў, што забяспечыла пэўную ступень празрыстасці. Рашэння ЦВК былі прынятыя аднагалосна і апублікаваныя на сайце ЦВК. Згодна з заканадаўствам, сем палітычных партый накіравалі ў ЦВК членаў з правам дарадчага голасу. У той час як прадстаўнікі МНВ АБСЕ/БДІПЧ адзначылі актыўны ўдзел членаў з правам дарадчага голасу ў абмеркаванні, іх думкі не былі прынятыя да ўвагі пры прыняцці рашэнняў. Два члена з правам дарадчага голасу ад АГП і БНФ, якія праяўлялі найбольш актыўнасці падчас паседжанняў ЦВК, былі выведзеныя з яе пасля таго, як іх партыі знялі сваіх кандыдатаў. Увогуле, у разыходжанне з Выбарчым кодэксам і міжнароднымі стандартамі, ЦВК не ўдалося ажыццявіць бесстаронняе кіраванне выбарчым працэсам.[12]

ЦВК выдала кіраўніцтва па працы АВК і УВК і арганізавала каскаднае навучанне камісій ніжэйшага ўзроўню. МНВ БДІПЧ / АБСЕ заключыла, што метады і эфектыўнасць такога навучання вар'іраваліся ад рэгіёну да рэгіёну. ЦВК рабіла абмежаваныя крокі каб праінфармаваць выбаршчыкаў з дапамогай выступаў на тэлебачанні і постэраў з аб'явамі даты выбараў.

Варта павысіць якасць навучання выбарчай адміністрацыі, асабліва ў частцы працэдур датэрміновага галасавання, падліку галасоў і апрацоўкі вынікаў, з акцэнтам на празрыстасць і падсправаздачнасць.

B. Акруговыя і ўчастковыя выбарчыя камісіі

АВК і УВК з'яўляюцца часовымі органамі, прызначаюцца на кожныя выбары сумесным рашэннем мясцовых заканадаўчых і выканаўчых органаў у кожным адміністрацыйнай акрузе. Кожная АВК уключае 13 членаў, у той час як памер УВК вар'іруецца ад 5 да 19 членаў у залежнасці ад колькасці зарэгістраваных на гэтым участку выбаршчыкаў. Выбарчы кодэкс не прызначае патрабаванняў да кваліфікацыі або вопыту работы для намінацыі ў склад АВК і УВК.

Нядаўнімі папраўкамі, унесенымі ў Выбарчы кодэкс, было ўведзена патрабаванне, згодна з якім адну трэць членаў АВК і УВК павінны прадстаўляць палітычныя партыі і іншыя грамадскія аб'яднанні, і не больш за адну трэць членаў камісіі могуць складаць дзяржаўныя служачыя. Аднак, з-за адсутнасці крытэрыяў, якія рэгулююць прызначэнне членаў АВК і УВК, эфектыўнасць дадзенага становішча, мэтай якога з'яўляецца прасоўванне прынцыпу інклюзіўнасці, была абмежаванай. Гэта прывяло да фарміравання выбарчых камісій ніжэйшага ўзроўню са значным перакосам на карысць пра-ўрадавых аб'яднанняў і партый.

На ўзроўні АВК з 110 кандыдатаў, прапанаваных пра-ўрадавым грамадскім аб'яднаннем Белая Русь, былі прызначаны 106 чалавек (96 адсоткаў). Для параўнання, з 198 кандыдатаў ад пяці

кажу, што ён праходзіць не па маёй выбарчай акрузе. Не буду называць прозвішча. Вы здагадаецеся хто гэта. Гэта вельмі вядомы спартовец. "(Http://www.belta.by/ru/conference/i_275.html).

12 Артыкулы 11 і 33 Выбарчага кодэкса, пункт 20 Заўвагі агульнага парадку № 25 (1996) да артыкула 25 Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах Камітэта ААН па правах чалавека.

партый, якія прынята лічыць апазіцыйнымі, прызначана было 50 (25 адсоткаў).[13] Усяго 3.5 адсотка з 1430 прызначаных членаў АВК былі вылучаныя палітычнымі партыямі, якія лічацца апазіцыйнымі.

Аналагічная карцінаназіралася на ўзроўні УВК. Напрыклад, з 4799 кандыдатаў, вылучаных Белай Руссю, прызначаныя былі 4189 (87 адсоткаў). Для параўнання, з 664 кандыдатаў, вылучаных палітычнымі партыямі, якія лічацца апазіцыйнымі, быў прызначаны 61 (9.2 адсотка). Усяго менш за 0.1 адсотка з 68.945 прызначаных па краіне членаў УВК з'яўляліся намінацыямі ад апазіцыйных палітычных партый. ЦВК абгрунтавала такую нізкую колькасць адкрыта заявіўшы, што апазіцыя вылучыла кандыдатаў, якія не з'яўляюцца «добрапрыстойнымі» грамадзянамі, падаўшы прадстаўнікам МНВ АБСЕ/БДІПЧ дакументы, якія пацвярджаюць той факт, што некаторыя з іх маюць судзімасць.

Больш за тое, хоць абмежаванне ліку дзяржаўных служачых у прынцыпе з'яўляецца пазітыўным фактарам, прадстаўнікі МНВ АБСЕ / БДІПЧ адзначылі шматлікія выпадкі, калі праца АВК і УВК праходзіла пад неналежным уплывам супрацоўнікаў мясцовых уладаў.

Варта разгледзець магчымасць вызначэння дакладных крытэрыяў намінацыі і прызначэння выбарчых камісій ніжэйшага ўзроўню для забеспячэння больш высокага ўзроўню інклюзіўнасці і павышэння даверу да працы выбарчай адміністрацыі. Варта разгледзець магчымасць забеспячэння прызначэння не менш адной трацiны складу камісій ніжэйшага ўзроўню з ліку намінацый ад палітычных партый.

VI. РЭГІСТРАЦЫЯ ВЫБАРШЧЫКАЎ

У той час як усе грамадзяне, якія дасягнулі 18 гадоў на момант правядзення выбараў, маюць права ўдзельнічаць у галасаванні, у выбарчым заканадаўстве прысутнічаюць значныя абмежаванні выбарчых правоў. Грамадзянам, прызнаным судом недзеяздольнымі,[14] а таксама грамадзянам, якія знаходзяцца ў папярэднім зняволенні або адбываюць турэмнае заключэнне, незалежна ад цяжару здзейсненага злачынства, адмоўлена ў праве ўдзельнічаць у галасаванні. Адмова ў прадастаўленні права галасаваць грамадзянам, якія знаходзяцца ў папярэднім зняволенні, супярэчыць прынцыпу прэзумпцыі невінаватасці, замацаванаму ў параграфе 5.19 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года, а таксама ў Артыкуле 26 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. Пазбаўленне ад выбарчых правоў усіх грамадзян, якія адбываюць турэмнае пакаранне, паказвае на адсутнасць прапарцыйнасці і таксама супярэчыць параграфам 7.3 і 24 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года і іншым міжнародным стандартам.[15]

ЦВК выключыла, што агульная колькасць зарэгістраваных выбаршчыкаў складае 7.030.430 чалавек. Рэгістрацыя выбаршчыкаў праходзіць пасіўна і спісы выбаршчыкаў складаліся асобна па кожным участку мясцовымі адміністрацыямі і ўдакладняліся УВК. Не прадугледжаны зводныя або цэнтралізаваныя спісы выбаршчыкаў на якім-небудзь з узроўняў вышэй за ўзровень

---

13 Беларуская зялёная партыя, БНФ, БСДП-Г, Справядлівы свет, АГП.

14 Беларусь не ратыфікавала Канвенцыю Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб правах інвалідаў.

15 Згодна з параграфам 7.3 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года, усе дзяржавы-ўдзельніцы абавязваюцца «гарантаваць ўсеагульнае і роўнае выбарчае права ўсім паўналетнім грамадзянам», у той час як паводле параграфу 24 абмежаванне правоў і свабод павінна быць «строга прапарцыйна прызначэнню закона». Агульны Каментарыі № 25 (1996) да Артыкула 25 Міжнароднага Пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах Камітэта па правах чалавека ААН абвяшчае, што падставы для пазбаўлення выбарчых правоў павінны быць «аб'ектыўнымі і абгрунтаванымі». (пункт 14).

участковай выбарчай камісіі, акрамя таго, не існуе сістэмы крыжаванай праверкі для прадухілення паўторнай рэгістрацыі выбаршчыкаў.

Варта разглядзець магчымасць распрацоўкі цэнтралізаванага рэестра выбаршчыкаў, які б дазваляў ажыццяўляць праверку выпадкаў шматразовай рэгістрацыі па ўсёй краіне.

Хоць спісы выбаршчыкаў былі апублікаваныя для шырокай грамадскасці 7 верасня, Выбарчым кодэксам не прадугледжана апублікаванне спісаў выбаршчыкаў у грамадскіх месцах і выбаршчыкам было неабходна наведаць офіс адпаведнай УВК, каб асабіста праверыць свае дадзеныя ў спісах. Спісы выбаршчыкаў заставаліся адкрытымі да моманту заканчэння галасавання і грамадзяне маглі быць зарэгістраваныя для ўдзелу ў галасаванні пры прад'яўленні дакумента, які засведчвае асобу і рэгістрацыю пражывання на тэрыторыі адпаведнага акругі. Аднак рэгістрацыя выбаршчыкаў у дзень выбараў не адпавядае прынятым міжнародным нормам, а з улікам адсутнасці механізмаў крыжаванай праверкі спісаў выбаршчыкаў, гэта можа прывесці да выпадкаў паўторнай рэгістрацыі.[16] Усяго ў дзень выбараў для галасавання было зарэгістравана 19.195 грамадзян.

Згодна перадавому вопыту, варта разглядзець магчымасць забароны на рэгістрацыю ў дзень выбараў, каб пазбегнуць шматразовай рэгістрацыі. Варта ўвесці заканадаўча усталяваны крайні тэрмін складання спісаў выбаршчыкаў, пасля якога ўнясенне дадатковых асоб магчыма толькі ў якасці выключэння і згодна з выразна устаноўленым прававых патрабаванням.

VII. РЭГІСТРАЦЫЯ КАНДЫДАТАЎ

Права балатавацца ў Палату прадстаўнікоў Нацыянальнага Сходу Рэспублікі Беларусь маюць грамадзяне, якія дасягнулі 21 года і пастаянна пражываюць на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь. Аднак закон забараняе вылучаць сваю кандыдатуру грамадзянам, якія маюць судзімасць. Пры адмове кандыдату ў скарзе на рашэнне ЦВК, Вярхоўны суд адзначыў, што абмежаванні распаўсюджваюцца на ўсіх кандыдатаў, незалежна ад таго, ці была судзімасць знята.[17] Дадзеныя абмежаванні супярэчаць параграфам 7.5 і 24 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года, а таксама нацыянальнаму заканадаўству.[18]

Адмова ў праве галасаваць ці выступаць кандыдатам грамадзянам, якія знаходзяцца ў турэмным заключэнні або дасудовым утрыманні пад вартай, у незалежнасці ад цяжару злачынства, варта выключыць з заканадаўства. Любыя абмежаванні правоў выбаршчыка і кандыдата павінны быць прапарцыйныя і выразна апісаны ў заканадаўстве.

Кандыдаты маглі вылучацца трыма спосабамі: зарэгістраванымі палітычнымі партыямі, працоўнымі калектывамі і ініцыятыўнымі групамі грамадзян, якія сабралі больш за 1000 подпісаў выбаршчыкаў. Упершыню, палітычныя партыі маглі вылучаць кандыдатаў ва ўсіх

---

16 У Кодэксе Венецыянскай камісіі аб належнай практыцы ў пытаннях выбараў 2002 года, рэкамендавана: "ні ў якім выпадку не павінна дазваляць рэгістраваць выбаршчыкаў непасрэдна на выбарчым участку ў дзень галасавання».

17 Пастанова Вярхоўнага суда аб адмове ў рэгістрацыі кандыдата Аляксандра Салопа (4 верасня 2012).

18 Параграф 7.5 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года прадугледжвае, што дзяржавы-ўдзельніцы "паважаюць права грамадзян дамагацца палітычных пастоў асабіста або ў якасці прадстаўнікоў палітычных партый або арганізацый без дыскрымінацыі». Артыкул 99 Крымінальнага кодэкса абвяшчае, што судзімасць не павінна мець прававых наступстваў пасля таго , як яна была знята.

выбарчых акругах, незалежна ад таго ці маюць яны рэгіянальныя структуры ў дадзенай акрузе. З прычыны гэтага, палітычнымі партыямі было вылучана значна больш кандыдатаў.[19]

Тым не менш, працэс рэгістрацыі кандыдатаў быў азмрочаны празмерна тэхнічным ужываннем строгіх прававых палажэнняў, што прывяло да выключэння з выбараў кожнага чацвёртага кандыдата, што супярэчыць параграфам 7.5 і 24 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года. Дваццаці сямі кандыдатам, якія падалі скаргі ў ЦВК, было адмоўлена ў рэгістрацыі ў сувязі з тым, што больш за 15% подпісаў пры праверцы былі прызнаныя несапраўднымі, многія з іх па прычыне нязначных тэхнічных недакладнасцяў.[20] У заканадаўстве не ўказаны працэдуры адбору подпісаў для праверкі і, на думку многіх суразмоўцаў МНВ АБСЕ / БДІПЧ, крытэры, адбор і працэдура праверкі подпісаў былі недастаткова празрыстымі.[21] Некалькі грамадзянскіх назіральнікаў паведамілі аб адмове ў доступе да назірання за працэсам.

Пятнаццаці кандыдатам, якія падалі скаргі ў ЦВК, было адмоўлена ў рэгістрацыі ў сувязі з тым, што былі выяўленыя неадпаведнасці ў пададзеных імі дэкларацыях аб даходах і/або маёмасці. Нягледзячы на тое, што згодна з законам кандыдату можа быць адмоўлена ў рэгістрацыі пры наяўнасці істотных памылак,[22] МНВ АБСЕ/БДІПЧ зафіксавала некалькі выпадкаў, калі кандыдатам было адмоўлена ў рэгістрацыі з-за нязначных недакладнасцяў.[23] Аднаму з кандыдатаў было адмоўлена ў рэгістрацыі на падставе яго асобы.[24]

Шэраг кандыдатаў паведамілі МНВ БДІПЧ/АБСЕ аб тым, што ў парушэнне артыкула 42.5 Выбарчага кодэкса, які загадвае АВК адзейнічаць кандыдатам ў працэсе рэгістрацыі, садзейнічання ў карэктным запаўненні дэкларацый не было. Больш за тое, заканадаўства не дазваляе кандыдатам выпраўляць ненаўмысныя, нязначныя або тэхнічныя памылкі.

У Выбарчы кодэкс варта ўнесці змены з тым, каб ён утрымліваў дакладныя і разумныя крытэры і механізмы рэгістрацыі кандыдатаў, прапарцыйна прызначэнню гэтага акта. У сувязі з гэтым варта разгледзець магчымасць падрабязнага апісання працэдуры праверкі подпісаў і вызначэння разумных крытэрыяў адмовы ў рэгістрацыі на падставе разыходжанняў у дэкларацыях аб даходах / маёмасці. Кандыдатам варта даць магчымасць выпраўляць памылкі якія з'яўляюцца ненаўмысным, нязначнымі або тэхнічнымі.

---

19 У 2008 годзе 8 з 15 палітычных партый вылучылі 59 кандыдатаў. ў 2012 годзе 8 з 15 зарэгістраваных партый вылучылі 264 кандыдатаў.

20 Напрыклад, подпісы прызнаваліся несапраўднымі ў тым выпадку, калі дата на падпісным лісце была прастаўленая не самім падпішчыкам, а іншай асобай, нават у тым выпадку, калі кандыдаты падалі пацверджанне ў пісьмовай форме аб тым, што падпішчык сам паставіў подпіс у падпісным лісце. Таксама подпіс прызнавалася несапраўднай у выпадку, калі падпішчык неразборліва напіса ў імя або калі ў адрасе і пашпартных дадзеных былі нязначныя памылкі.

21 Паводле інструкцый ЦВК члены АВК для праверкі «падазроных» подпісаў рабілі запыты ў адпаведныя дзяржаўныя органы і часцяком асабіста наведвалі і апытвалі выбаршчыкаў.

22 Згодна з пастановай ЦВК № 35 пад істотнымі памылкамі разумеецца разыходжанне больш, чым на 20% у дэкларацыі аб гадавым даходзе, у той час як адсутнасць звестак аб наяўнасці любой маёмасці з'яўляецца істотнай памылкай.

23 Напрыклад, Сяргею Брыцікаву было адмоўлена ў рэгістрацыі ў выбарчай акрузе 84 с прычыны таго, што ён не ўказаў у дэкларацыі, што з'яўляецца ўладальнікам акцый у прадпрыемстве, кошт якіх складае менш за 2 еўра ў эквіваленце. У выбарчай акрузе 42, Нікадзіму Варановічу было адмоўлена ў рэгістрацыі з прычыны таго, што ён не паказаў факт валодання аўтамабілем, які на той момант ужо быў прададзены, але яшчэ не зарэгістраваны на новага ўладальніка, а таксама факт валодання акцыямі банка, кошт якіх складае 6 еўра у эквіваленце. Михалу Васільеву было адмоўлена ў рэгістрацыі ў выбарчай акрузе 63 з прычыны таго, што ён не ўказаў у дэкларацыі факт валодання прычэпам.

24 Рашэнне ЦВК № 89 (ад 29 жніўня 2012 года) у дачыненні да Аляксандра Салопа.

Сумарна, з 494 намінацый, разгледжаных АВК, было зарэгістравана 363 кандыдата, 123 было адмоўлена, 9 знялі свае кандыдатуры. Пяцьдзесят тры намінанты, якім было адмоўлена ў рэгістрацыі, падалі апеляцыі ў ЦВК, пасля чаго было зарэгістравана яшчэ 11 кандыдатаў. Семнаццаць намінантаў, якім было адмоўлена ў рэгістрацыі, падалі скаргі ў Вярхоўны суд, у выніку чаго быў зарэгістраваны яшчэ адзін кандыдат.[25] Пасля зняцця сваіх кандыдатур 81 чалавекам, у выбарах прынялі ўдзел 293 кандыдата. У 16 з 110 выбарчых акругаў на дэпутацкі мандат прэтэндаваў адзін кандыдат, які не меў супернікаў.

Хоць Канстытуцыя і Выбарчы кодэкс прадугледжваюць роўны ўдзел жанчын і мужчын у выбарчым працэсе, адсутнічаюць адмысловыя меры па падтрымцы жанчын-кандыдатаў. Палітычныя партыі, працоўныя калектывы і ініцыятыўныя групы вольныя самі прымаць рашэнні аб ліку жанчын, якіх яны намінуюць. З 293 кандыдатаў, якія ўдзельнічалі ў выбарах, 58 былі жанчынамі (19.8 адсоткаў). Жанчыны балатаваліся ў 47 з 110 выбарчых акругаў (43 адсоткі).[26]

VIII. ПЕРАДВЫБАРЧАЯ АГІТАЦЫЯ

A. УМОВЫ КАМПАНІІ

Афіцыйна передвыбарчая кампанія пачалася 23 жніўня пасля завяршэння рэгістрацыі кандыдатаў. Нягледзячы на невялікае павелічэнне актыўнасці за два тыдні да пачатку выбараў, у большасці рэгіёнаў краіны не было прыкмет актыўнай выбарчай кампаніі на працягу ўсіх чатырох тыдняў яе правядзення. Выбарчая кампанія праходзіла ў атмасферы кантролю і ў адпаведнасці з правіламі, якія істотна абмежавалі магчымасць правядзення передвыбарнай агітацыйнай кампаніі, у тым ліку правядзенне сустрэч з выбаршчыкамі, друк і распаўсюд агітацыйных матэрыялаў, доступ да сродкаў масавай інфармацыі, што супярэчыць абавязацельствам, узятым на сябе ў параграфах 7.7 і 7.6 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990.[27] Наогул, нізкі ўзровень агітацыйнай актыўнасці і незацікаўленасць грамадскасці ў выбарчым працэсе паставілі пад пытанне магчымасць выбаршчыкаў зрабіць усвядомлены выбар.

МНВ АБСЕ/БДІПЧ ажыццяўляла назіранне толькі на абмежаванай колькасці малых і сярэдніх мітынгаў, у той час як большасць кандыдатаў аддалі перавагу распаўсюджваую агітацыйнага матэрыялу і праводзілі агітацыю шляхам абыходу выбаршчыкаў па дамах.[28] У адпаведнасці з станоўчымі папраўкамі, унесенымі ў Выбарчы кодэкс, дазвольная працэдура правядзення агітацыйных мерапрыемстваў была заменена на паведамляльную працэдуру, згодна з якой паведамленне павінна быць накіравана за два дні да правядзення такога мерапрыемства. У той час як месца для правядзення агітацыйных мерапрыемстваў павінны прадастаўляцца бясплатна

[25] 1 верасня Вярхоўны суд прыняў скаргу ад незарэгістраванага кандыдата Віктара Цярэшчанка па выбарчай акрузе 29, надаўшы яму статус кандыдата.

[26] Найбольшая колькасць кандыдатаў-жанчын (16) балатавалася па выбарчых акругах г. Мінска.

[27] Згодна з параграфам 7.7, дзяржавы-ўдзельніцы АБСЕ "забяспечваюць, каб закон і дзяржаўная палітыка дапускалі правядзенне палітычных кампаній у атмасферы свабоды і сумленнасці, у якой ніякія адміністрацыйныя дзеянні, гвалт ці запалохванне не ўтрымлівалі бы партыі і кандыдатаў ад вольнага выкладання сваіх поглядаў і ацэнак, а таксама не перашкаджалі б выбаршчыкам знаёміцца з імі і абмяркоўваць іх або галасаваць свабодна, не асцерагаючыся пакарання". Параграф 7.6 абвяшчае, што дзяржавы-ўдзельніцы АБСЕ "надаюць такім палітычным партыям і арганізацыям неабходныя юрыдычныя гарантыі, якія дазваляюць ім спаборнічаць адзін з адным на аснове роўнасці перад законам і органамі ўлады".

[28] Усяго назіральнікі МНВ БДІПЧ/АБСЕ наведалі 26 агітацыйных мерапрыемстваў па ўсёй краіне.

мясцовымі органамі ўлады, многія кандыдаты выказалі незадаволенасць варыянтамі, якія былі ім прапанаваны, альбо інфармавалі МНВ БДІПЧ / АБСЕ аб адміністрацыйных затрымках пацверджання месца правядзення мерапрыемстваў. Хоць кандыдаты таксама мелі права зняць у арэнду памяшкання для правядзення передвыбарных мерапрыемстваў, выкарыстоўваючы ўласныя выбарчыя фонды, такой магчымасцю скарысталіся нямногія.

Некалькі кандыдатаў і палітычных партый выказалі скаргі датычна прадстаўленых месцаў, паказваючы, што кандыдаты, якія падтрымліваюць уладу, мелі прывілеі ў атрыманні месцаў для правядзення сустрэч, арганізаваных працоўнымі калектывамі і буйнымі прадпрыемствамі на іх тэрыторыі, што супярэчыць Артыкулам 73 і 74 Выбарчага кодэкса. Акрамя таго, кандыдаты, вылучаныя працоўнымі калектывамі, атрымалі перавагу ад арганізацыйнай падтрымкі работнікаў дзяржаўных прадпрыемстваў, у тым ліку такіх дзяржаўных ўстаноў, як бальніцы. [29] Падобным чынам, некаторая колькасць агітацыйных мерапрыемстваў была арганізавана ў школах пад выглядам бацькоўскіх сходаў, дзе бацькам была прадстаўлена передвыбарчая кампанія кандыдатаў.[30]

Не гледзячы на тое, што наогул выбарчая кампанія праходзіла досыць спакойна, працэс быў азмрочаны некалькімі інцыдэнтамі, уключаючы выпадкі запалохвання і некарэктнага абыходжання з апазіцыйнымі кандыдатамі і актывістамі. У прыватнасці, прадстаўнікі кампаніі «Гавары праўду» і яе моладзевай групы «Змена» падвергнуліся вялікай колькасці арыштаў за нязначныя адміністрацыйныя парушэнні. Напрыклад, актывіст кампаніі «Гавары праўду» Ягор Віняцкі 5 верасня быў затрыманы і асуджаны на 10 сутак за выкарыстанне ненарматыўнай лексікі ў грамадскім месцы. На наступны дзень офіс кампаніі ў Менску бы ў абшукаваны, у выніку чаго былі канфіскаваныя агітацыйныя матэрыялы. 7 верасня супрацоўнікі міліцыі затрымалі двух актывістаў групы «Змена», ізноў жа за выкарыстанне ненарматыўнай лексікі ў грамадскім месцы. 18 Верасень чатыры актывісты групы «Змена» і сем журналістаў былі затрыманыя пасля таго, як супрацоўнікі міліцыі ў цывільным з прымяненнем гвалту разагналі пікет у Мінску.

Алена Фаміна, прадстаўнік незарэгістраванай палітычнай партыі БСДП-НГ, была спыненая і абшуканая двойчы на мяжы супрацоўнікамі мытні 31 жніўня і 13 верасня. Супраць некаторых кандыдатаў ад апазіцыі былі вылучаныя абвінавачванні ў паклёпе і абразах. [31] Шэраг суразмоўцаў БДІПЧ/АБСЕ паведамілі пра прысутнасць супрацоўнікаў міліцыі ў цывільным на мерапрыемствах, арганізаваных апазіцыйнымі кандыдатамі[32], на якіх удзельнікаў здымалі на відэа ці фатаграфавалі неапазнаныя асобы, якія не з'яўляліся прадстаўнікамі СМІ. Гэтыя і іншыя інцыдэнты спрыялі стварэнню атмасферы запалохвання і ціску на кандыдатаў і актывістаў, якія маюць дачыненне да апазіцыі.[33]

---

29 Шмат назіральніка ў АБСЕ/БДІПЧ адзначылі цяжкасці ў атрыманні інфармацыі аб мерапрыемствах, якія праводзяцца ў рамках выбарчай кампаніі незалежнымі кандыдатамі, асабліва калі мерапрыемствы праходзілі ў памяшканні дзяржаўных прадпрыемстваў.

30 Напрыклад, у выбарчых акругах 1, 4, 13, 26, 54, 82, 85, 87, 95, і 100. Аднак, АВК 67 і 76 паведамілі доўгатэрміновым назіральнікам, што кандыдатам строга забаронена праводзіць агітацыйныя мерапрыемствы ў школах.

31 Напрыклад, 11 верасня старшыні партыі Справядлівы свет Сяргею Калякіну было вынесена папярэджанне ад пракуратуры за выказванні якія мелі мэтай "дыскрэдытацыю дзяржаўнай улады, дэзарганізацыю выбарчага працэсу і дэстабілізацыю грамадзянскай супольнасці"; крымінальнае абвінавачванне за абразу дзяржаўнага служачага было прад'яўлена кандыдату партыі Справядлівы свет Мікалаю Петрушэнку у Оршы, адразу ж пасля яго рэгістрацыі ў якасці кандыдата.

32 Уключаючы мітынгі АГП у выбарчай акрузе 105 29 жніўня, у выбарчай акрузе 106 13 верасня і ў выбарчай акрузе 78 14 верасня.

33 Акрамя таго затрыманні або відавочнае запалохванне ўключалі: аўтамабіль аднаго з кандыдатаў быў эвакуіраваны (Анатоль Лябедзька, Старшыня АГП, у выбарчай акрузе 105 12 верасня), у аўтамабілі яшчэ

Усе ўдзельнікі выбарчага працэсу павінны мець магчымасць выкарыстоўваць свае права свабоды сходу ў час выбараў, у тым ліку ў перадвыбарчы і пост-выбарны перыяд, без пагрозы арышту. Любыя выпадкі ціску, запалохваньня і затрымання выбаршчыкаў або кандыдатаў варта расследаваць своечасова і дбайным чынам, а вінаватыя павінны быць прызваны да адказу.

Дзве палітычныя партыі абвясцілі байкот выбараў і адмовіліся ад вылучэння сваіх кандыдатаў.[34] Акрамя таго, дзве партыі - АГП і Партыя БНФ - з самага пачатку выбарчай кампаніі заявілі пра свой намер байкатаваць выбар у выпадку невыканання іх патрабаванняў. Рашэння аб зняцці кандыдатаў былі пацверджаны на з'ездах адпаведных партый 15 верасня. У якасці прычын свайго рашэння яны назвалі наяўнасць у турмах зняволеных, асуджаных па палітычных матывах, абмежаваную ролю парламента, адсутнасць рэпрэзентатыўнасці ў АВК і УВК, а таксама нізкі ўзровень даверу да выбарчага працэсу. Да зняцця кандыдатаў абедзве партыі выкарыстоўвалі магчымасці працы з выбаршчыкамі, прадастаўленыя Выбарчым кодэксам, якія недаступныя па-за выбарчага перыяду ў сілу дзеяння больш абмяжоўваючага Закона аб масавых мерапрыемствах. Аднак, некаторыя кандыдаты інфармавалі МНВ БДІПЧ/АБСЕ аб тым, што выдавецтвы адмаўляліся друкаваць матэрыялы, якія адкрыта заклікалі да байкоту выбараў,[35] і што яны не змаглі данесці свае ідэі да электарату.

B. ФІНАНСАВАННЕ КАМПАНІІ

Фінансаванне для правядзення выбарчай кампаніі прадастаўляецца кандыдатам з дзяржаўнага бюджэту. Кандыдатам вылучаецца сума эквівалентная прыблізна 460 еўра на друкаваныя агітацыйныя матэрыялы.[36] Па дадзеных ЦВК, 273 з 293 кандыдатаў скарысталіся гэтымі сродкамі. Дадзенымі фінансавымі рэсурсамі кіруе выбарчая адміністрацыя, а кандыдаты павінны прадастаўляць аплатныя даручэнні на выраблены агітацыйныя матэрыялы ў акруговыя выбарчыя камісіі для кампенсацыі. Па дадзеных, як мінімум адна АВК адмовілася кампенсаваць затраты кандыдатам на падставе таго, што друкаваныя матэрыялы змяшчалі заклік да байкоту выбараў.[37]

У адпаведнасці з папраўкамі, унесенымі ў Выбарчы Кодэкс ў 2010 годзе, кандыдаты таксама маюць права ствараць выбарчыя фонды з уласных сродкаў і на ахвяраванні фізічных і юрыдычных асоб. Устаноўлены абмежаванні на максімальны памер узносаў з уласных сродкаў кандыдата і ад асоб - каля 180 і 90 еўра адпаведна. Лімітавая сума, якую кожны кандыдат мае права патраціць на выбарчую кампанію складае каля 9 140 еўра. Па дадзеных ЦВК, толькі 85 кандыдатаў адкрылі асобныя банкаўскія рахункі для сваіх передвыбарных кампаній. Згодна з Выбарчым кодэксам, выбарчая адміністрацыя мае права адклікаць рэгістрацыю кандыдата ў

аднаго з кандыдатаў быў праведзеныператрус і канфіскаваныя матэрыялы (30 жніўня, Аляксей Гаўруцікаў, які ўяўляе незарэгістраваную партыю ПБСП-НГ у акрузе № 18), адзін кандыдат быў затрыманы на невялікі тэрмін падчас правядзення агітацыйнага мерапрыемства (4 верасня, Леанід Подберетский, якога падтрымлівала кампанія «Гавары праўду» у акрузе № 84).

34 Кансерватыўная Хрысціянская партыя БНФ (КХП-БНФ) і партыя Беларуская Сацыял-дэмакратычная Грамада (ПБСДГ).

35 У выбарчай акрузе 87, дзейнічаючы па ўказе АВК, друкарня адмовілася друкаваць матэрыялы кандыдата АГП Уладзіміра Шанцава з прычыны таго, что ўлёткі змяшчалі заклікі байкатаваць выбары. У выбарчай акрузе 38 АВК ня аўтарызавала друк буклетаў кандыдата АГП Марата Афанасьева, які выступаў за байкатаванне выбараў. У выбарчай акрузе 5, дзейнічаючы па ўказе АВК, друкарня адмовілася друкаваць без рэдактуры буклет кандыдата БНФ Мікалая Чарнавуса.

36 На момант напісання абменны курс складаў 1 EUR: 11.1 тысяч беларускіх рублёў.

37 У выбарчай акрузе 91 АВК, па дадзеных, адмовіла ў аплаце за агітацыйныя матэрыялы кандыдата АГП Вольгі Кавалькова з прычыны таго, что ўлёткі змяшчалі заклікі байкатаваць выбары.

выпадку перарасходу сродкаў на агітацыю без папярэджання, аднак такіх выпадкаў за гэтыя выбары не было. Падставы вызначэння выпадкаў перавышэння кандыдатам устаноўленых лімітаў, а таксама палажэнні аб абскарджанні адклікання рэгістрацыі не прапісаны выразна ў законе.

Цяперашняе права выбарчай адміністрацыі адклікаць рэгістрацыі кандыдатаў за перарасход агітацыйных сродкаў варта перагледзець. Падставы вызначэння выпадкаў перавышэння кандыдатам устаноўленых лімітаў, а таксама палажэнні аб абскарджанні адклікання рэгістрацыі на гэтых падставах варта выразна прапісаць у законе.

Кандыдаты, якія адкрылі спецыяльныя рахункі, павінны падаць 2 фінансавых справаздачы сваім адпаведным АВК. Першую справаздачу неабходна падаць паміж 15 і 10 днямі да дня выбараў, другі - на працягу 5 дзён пасля выбараў. ЦВК не дала поўную інфармацыю аб фінансавых справаздачах, пададзеных кандыдатамі на момант закрыцця МНВ БДІПЧ/АБСЕ 4 кастрычніка, справаздачы не публікаваліся на сайце ЦВК.

Фінансавыя справаздачы аб агітацыйнай дзейнасці, як тое прадугледжана Выбарчым кодэксам, варта своечасова публікаваць.

IX. СМІ

A. Агульная інфармацыя

Дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі дамінуюць у вяшчальным і друкаваным сектарах, дзяржава таксама кантралюе сеткі распаўсюду і друкарні[38]. І хоць у Беларусі працуюць шматлікія СМІ, адзначаецца агульны недахоп аб'ектыўнага асвятлення сацыяльных і палітычных пытанняў, што абмяжоўвае доступ выбаршчыкаў да ўсебаковай інфармацыі і плюралізму поглядаў. [39] Нацыянальная дзяржаўная тэлерадыёкампанія (ТРК) з'яўляецца асноўнай крыніцай інфармацыі ў табары.[40]

Інтэрнэт робіцца альтэрнатыўнай крыніцай інфармацыі. Яго аўдыторыя дасягае, па розных ацэнках, 4.5 мільёнаў чалавек, пры гэтым 80 працэнтаў карыстальнікаў заходзяць у сетку штодня, пераважна ў Мінску і іншых буйных гарадах.[41] Сярод прыватных СМІ назіралася тэндэнцыя адыходзіць ад друкаваных газет да інтэрнэт-платформ.

Сітуацыя са свабодай выказвання пагоршылася пасля прэзідэнцкіх выбараў 2010 года, у асаблівасці па прычыне запалохвання, затрыманняў, пазоваў аб паклёпе і іншых формаў ціску на журналістаў, якія крытычна выказваліся пра ўрад.[42] Двум беларускім вяшчальным органам,

---

[38] Толькі дзве прыватныя газеты, *Народная воля* і *Наша Ніва*, даступныя ў дзяржаўнай рознічнй сетке і ў 2012 годзе мелі дазвол на распаўсюд праз дзяржаўныя сеткі.

[39] На дадзены момант у Міністэрстве інфармацыі зарэгістравана 87 тэлеканалаў, 165 радыёстанцый і больш за тысячу друкаваных СМІ.

[40] У цяперашні час кампанія валодае чатырма нацыянальнымі тэлеканаламі (Беларусь-1, Беларусь-2, Беларусь-ТБ, НТВ Беларусь), пяццю нацыянальнымі радыёстанцыямі, а таксама некалькімі мясцовымі і рэгіянальнымі станцыямі.

[41] Глядзіце справаздачу Gemius пра беларускую інтэрнэт-аўдыторыю, сакавік 2012 г.: www.slideshare.net/gemius_belarus/gemiusaudience-belarusian-internet-audience-march-2012.

[42] Напрыклад, у траўні 2012 журналіст Анджэй Пачобут быў абвінавачаны ў паклёпе і "абразе" Прэзідэнта. У чэрвені ён атрымаў тры гады пазбаўлення волі ўмоўна і быў затрыманы на дзесяць дзён. 7 ліпеня 2011 Прадстаўнік АБСЕ па пытаннях свабоды СМІ заявіла, што "Гэтыя прысуды і абвінавачванні неабходна неадкладна адмяніць, паколькі яны пасылаюць выразны сыгнал усім СМІ ў Беларусі аб тым, што ўрад і ў

якія зараз базуюцца ў Польшчы, *Belsat* і *Radio Racyja*, неаднаразова адмаўлялі ў акрэдытацыі і іх журналісты працуюць у неабароненых умовах пры запісе рэпартажаў у Беларусі. 4 верасня Прадстаўнік АБСЕ па пытаннях свабоды СМІ выказала занепакоенасць затрыманнем 30 Жніўня адміністратараў палітычных сацыяльных медыйных груп. У заяве гаворыцца: "Гэтыя затрымання з'яўляюцца ударам па свабодзе выказвання меркавання і парушаюць абавязацельствы ў рамках АБСЕ, якія прыняла на сябе Беларусь."[43]

B. Законадаўчая база

Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь гарантуе свабоду самавыяўлення і забараняе цэнзуру. Аднак, гэтыя правы абмяжоўваюцца нацыянальным заканадаўствам і афіцыйнымі ўмяшаннямі. У прыватнасці, Закон аб СМІ 2008 года абмежаваў журналістаў у правах, пазбавіўшы іх шэрагу юрыдычных і сацыяльных гарантый. Ён дазваляе Міністэрству інфармацыі прыпыняць дзейнасць СМІ і ініцыяваць іх закрыццё на розных падставах, уключаючы распаўсюджванне "недакладнай інфармацыі, якая можа нанесці шкоду дзяржаве і грамадскім інтарэсам" і "распаўсюд інфармацыі, якая не адпавядае рэчаіснасці."[44] Паклёп па-ранейшаму крыміналізуюць. Прадстаўнік АБСЕ па пытаннях свабоды СМІ неаднаразова выказвала занепакоенасць прававым полем ў галіне СМІ і агучвала меркаванне аб тым, што "большасць палажэнняў Закона неабавязковыя для свабоды выказвання і свабоды СМІ ў Беларусі, або негатыўна ўплываюць на яе".[45]

Прававую базу для сектара СМІ варта рэфармаваць для забеспячэння поўнага захавання прынцыпу свабоды слова. Паклёп варта декриминализовать згодна з перадавым міжнародным вопытам

У адпаведнасці з Выбарчым Кодэксам,[46] ЦВК прыняла пастановы, згодна з якім кандыдатам былі прадстаўлены бясплатна і на роўных умовах эфірны час і друкаваная плошча ў дзяржаўных СМІ.[47] Кандыдатам было дазволена зрабіць запіс выступу працягласцю не больш за 5 хвілін для далейшай трансляцыі на дзяржаўным радыё і тэлебачанні.[48] Кандыдатам і палітычным партыям таксама было дазволена набываць эфірны час за кошт уласных выбарчых фондаў, аднак платнае эфірны час у ходзе кампаніі не набываўся. Упершыню ў гісторыі парламенцкіх выбараў кандыдатам была прадастаўлена магчымасць удзельнічаць у дэбатах у дзяржаўных СМІ (у папярэднім запісе).[49] Акрамя гэтага, кандыдатам было прадстаўлена права друкаваць свае выбарчыя праграмы ў дзяржаўных нацыянальных ці рэгіянальных газетах, якія выходзяць у іх акрузе.

Для ажыццяўлення назірання за правядзеннем выбарчай кампаніі ў СМІ ЦВК стварыла назіральны савет за СМІ, узначальваў яго намеснік міністра інфармацыі і складаўся ён

далейшым не мае намеру мірыцца з крытыкай ўлады і дзяржаўнай палітыцы". гл: http://www.osce.org/fom/90394.

43 Гл. заяву: http://www.osce.org/fom/93345.
44 Артыкулы 50 і 51 Закона аб СМІ.
45 Гл. заяву: http://www.osce.org/fom/32599.
46 Артыкул 46 Выбарчага кодэкса.
47 Бясплатны эфірны час вылучаўся ў праймтайм, з 17:00 да 19:00 на радыё і з 19:00 да 20:00 на тэлебачанні.
48 Па дадзеных Белтэлерадыёкампаніі, 257 папярэдне запісаных 5-хвілінных прэзэнтацый былі паказаны па цэнтральным і рэгіянальным тэлебачанні ці агучаны па радыё.
49 У адпаведнасці з Пастановай ЦВК № 33, адбыліся дэбаты паміж кандыдатамі, якія ўдзельнічаюць у выбарах у дадзенай выбарчай акрузе. Кандыдаты падалі заяўкі на ўдзел у дэбатах у АВК. Фармат і дэталі дыскусій былі вызначаны адпаведнымі тэлекампаніямі. Кожны кандыдат меў права гаварыць да пяці хвілін, і яшчэ пяць хвілін былі зарэзерваваны для вядучага дэбатаў.

выключна з дзяржслужачых прадстаўнікоў дзяржаўных СМІ.[50] Шэраг суразмоўцаў МНВ БДІПЧ/АБСЕ заявілі, што склад Савета падрывае ўспрыманне яго як незалежнага органа.

Варта разгледзець магчымасць пашырыць круг членаў назіральнага савета па СМІ для забеспячэння даверу грамадскасці да яго працы. Варта разгледзець магчымасць уключэння прафесіяналаў з прыватных СМІ і прадстаўнікоў грамадзянскай супольнасці.

27 жніўня Савет разгледзеў запыт на растлумачэнне ад тэлеканалаў Беларусь-2, Сталічнае тэлебачанне і Магілёў адносна зместу выступаў кандыдатаў, якія заклікалі байкатаваць выбары. Савет пастанавіў, што хоць заклік да байкоту дапускаецца артыкулам 45 Выбарчага кодэкса, названыя выступу не з'яўляюцца перадвыбарнай агітацыяй, паводле азначэння артыкула 155 Выбарчага кодэкса, і, такім чынам, не павінны патрапіць у бясплатны эфір.[51] 29 жніўня ЦВК сваёй галасаваннем падтрымала рашэнне Савета.

На падставе гэтага рашэння, большасць СМІ адмовілі ў эфірным часе кандыдатам, якія заклікалі да байкоту выбараў, а шэраг газет падвяргалі цэнзуры і/або адмаўляліся друкаваць іх перадвыбарныя праграмы. МНВ АБСЕ/БДІПЧ зафіксавала больш за трыццаць выпадкаў, калі кандыдатам было адмоўлена ў прадастаўленні бясплатнага эфірнага часу і/або плошчы для друку, або іх звароты і/або публікацыі падвяргаліся цэнзуры. Гэта звузіла магчымасці бясплатнай агітацыі і абмежавала правы выбаршчыкаў на атрыманне поўнай і differentiated рознабаковай інфармацыі, што супярэчыць параграфу 7.8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года і іншым міжнародным стандартам.[52]

Змест праграм кандыдатаў не варта падлягаць адабрэнню і/або праўкам з боку выбарчай камісіі або любога іншага органа. Усе кандыдаты павінны мець магчымасць свабодна даносіць свае пасланні да электарата, уключаючы заклікі да байкоту, у рамках закона.

Большасць кандыдатаў праявілі слабую цікавасць да ўдзелу ў тэлевізійных дэбатах. Шэраг кандыдатаў заявілі, што яны не ўдзельнічалі ў тэлевізійных дэбатах з-за нізкай зацікаўленасці да іх з боку сваіх супернікаў, асабліва тых, хто падтрымлівае ўладу. Паводле дадзеных ЦВК, 31 выпуск дэбатаў быў запісаны і паказаны па тэлебачанні, у той час як 7 запісаных выпускаў дэбатаў не былі паказаны з-за таго, што кандыдаты заклікалі да байкоту выбараў. Хоць ЦВК дазволіла 33 давераным асобам кандыдатаў прымаць удзел у дэбатах ад асобы кандыдатаў, 5 верасня ЦВК прыняла рашэнне абмежаваць удзел давераных асоб да аднаго выпуску тэлевізійных дэбатаў.[53]

---

50 Спроба ўключыць членаў прыватных сродкаў масавай інфармацыі, якія адносяцца да Беларускай асацыяцыі журналістаў і газеты Наша ніва, была аднагалосна адхіленая Саветам 6 верасня.

51 Артыкул 45 Выбарчага кодэкса вызначае прапаганду як, у тым ліку, заклікі да байкоту выбараў. Артыкул 155 Выбарчага кодэкса вызначае перадвыбарчую агітацыю як "дзейнасць, якая заклікае або якая мае мэтай заклік выбаршчыкаў да ўдзелу ў выбарах, галасавання за пэўных кандыдатаў ці супраць іх".

52 Параграф 7.8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года абвяшчае, што дзяржавы-ўдзельніцы абавязваюцца "забяспечыць адсутнасць любых юрыдычных або адміністрацыйных бар'ераў для бесперашкоднага доступу да сродкаў масавай інфармацыі на недыскрымінацыйнай аснове для ўсіх палітычных груповак і асоб, якія жадаюць прыняць удзел у выбарчым працэсе". Глядзіце таксама параграф 20 Заўвагі агульнага парадку № 34 (2011) да артыкула 19 Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах ААН па правах чалавека, у якім гаворыцца, што "неабходны свабодны абмен інфармацыяй і думкамі па дзяржаўных і палітычных пытаннях паміж грамадзянамі, кандыдатамі і выбранымі прадстаўнікамі народа. Гэта прадугледжвае свабоду прэсы і іншых сродкаў масавай інфармацыі, магчымасць каментаваць дзяржаўныя пытанні і інфармаваць грамадскую думку без цэнзуры або абмежаванняў ".

53 Кандыдат АГП Анатоль Лябедзька быў упаўнаважаным прадстаўніком 17 іншых кандыдатаў і тэарэтычна мог бы прыняць удзел у 18 тэледэбатах. Кандыдат АГП Юры Хашчавацкі быў упаўнаважаным

C. ВЫНІКІ МАНІТОРЫНГУ СМІ

МНВ БДІПЧ / АБСЕ ажыццяўляла медыя маніторынг з 28 жніўня па 22 верасня. Місія ажыццяўляла маніторынг пяці тэлеканалаў, адной радыёстанцыі і шасці газет.[54] У цэлым, сродкі масавай інфармацыі падавалі вельмі абмежаванае асвятленне выбарчай кампаніі. Вяшчальнае асвятленне передвыбарчай дзейнасці практычна адсутнічала, у той час як кандыдаты згадваліся толькі як група без спасылак на канкрэтных асоб. Дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі факусаваліся толькі на працэдурных аспектах выбараў, апісаных ЦВК, і маштабна асвятлялі дзейнасць Прэзідэнта і ўрада.

Дзяржаўныя тэлеканалы, уключаныя ў маніторынг, прысвяцілі 60 адсоткаў часу навін ў прайм-тайм Прэзідэнту, 24 адсотка - дзяржаўным служачым, 13 адсоткаў - ЦВК, і менш за 1% - палітычным партыям і незалежным кандыдатам разам.[55] Дзяржаўнае Радыё «Сталіца» прысвяціла 61 адсотак часу навінавых выпускаў дзяржаўным служачым, 29 адсоткаў - Прэзідэнту і 10 працэнтаў - ЦВК, кандыдаты ж наогул не асвятляліся ў навінах дадзенай радыёстанцыі.

Дзяржаўнымі вяшчальным СМІ варта прытрымлівацца абавязацельстваў па бесстароннямy і збалансаванаму асвятленню ўсіх партый і кандыдатаў у навінавых і палітычных праграмах.

Падобнае асвятленне назіралася пры маніторынгу ўсіх чатырох дзяржаўных друкаваных СМІ, дзе 51 адсотак асвятлення быў прысвечаны Прэзідэнту, 36 адсоткаў - дзяржаўным служачым, 5 працэнтаў - ЦВК і толькі 2 працэнты - палітычным партыям і кандыдатам. Прыватныя друкаваныя СМІ, «Народная воля» і «Наша Ніва», прапаноўвалі выбаршчыкам больш шырокае асвятленне кампаній ўсіх кандыдатаў, размяшчаючы, у ліку іншых, аналітычныя і крытычныя артыкулы. Аднак, прыватныя друкаваныя СМІ абмежаваны малым накладам і тыднёвай перыядычнасцю.

Незалежная Беларуская асацыяцыя журналістаў ажыццяўляла медыя маніторынг асвятлення выбараў у 17 нацыянальных і рэгіянальных СМІ. Іх справаздачы рэгулярна публікаваліся на іх вэбсайце.[56]

X. СКАРГІ І АПЕЛЯЦЫІ

Нягледзячы на апошнія папраўкі, унесеныя ў Выбарчы кодэкс, механізм разгляду заяў і скаргаў не дазволіў забяспечыць эфектыўную прававую абарону насуперак пункту 5.10 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года, Артыкулу 2 Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх

прадстаўніком 14 кандыдатаў і кандыдат ЛДП Яўген Крыжаноўскі быў ўпаўнаважаны прадстаўляць 7 кандыдатаў.

54 Прадстаўнікі МНВ АБСЕ/БДІПЧ праводзілі маніторынг асвятлення палітычных падзей у найлепшы эфірны час (18:00 - 24:00) на пяці тэлевізійных каналах: *Беларусь-1, Беларусь-2, Агульнанацыянальнае тэлебачанне, Сталічнае тэлебачанне, РТР-Беларусь*, адной радыёстанцыі - *Радыё «Сталіца»*, у шасці дзяржаўных і прыватных газетах - *«Савецкая Беларусь», «Звязда», «Рэспубліка», «Народная Газета», «Народная Воля», «Наша Ніва»*.

55 *Сталічнае ТБ і РТР-Беларусь* не асвятлялі кандыдатаў зусім.

56 Беларуская асацыяцыя журналістаў, Справаздача аб асвятленні выбараў 2012: http://baj.by/sites/default/files/monitoring_pdf/TheCoverageOfThe2012ParliamentaryElectionsInTheBelarusianMedia-FinalReport.pdf.

і палітычных правах і Артыкулу 8 Сусветнай дэкларацыі правоў чалавека.[57] Нягледзячы на тое, што пасяджэнні ЦВК і Вярхоўнага Суда праходзілі ў адкрыта і фармальна ў адпаведнасці з належнай прававой працэдурай, у многіх выпадках разгляд скаргаў суправаджалася непаслядоўным і фармальным прымяненнем закона, часта за кошт парушэння права на справядлівае судовае разбіральніцтва і прынцыпа прапарцыянальнасці.

Хоць скаргі на рашэнні выбарчых камісій могуць быць прадстаўлены на разгляд у камісіі больш высокага ўзроўню, толькі некаторыя віды рашэнняў могуць быць абскарджаны ў судзе. Сярод іх рашэння аб прызначэнні членаў АВК і УВК, пропускі ў спісах выбаршчыкаў, а таксама рашэнні ЦВК датычна адмовы ў рэгістрацыі кандыдатаў і прызнання выбараў несапраўднымі. У залежнасці ад тыпа парушэння, скаргі павінны быць разгледжаны у тэрмін ад трох да пяці дзён. У большасці выпадкаў зацікаўленым бакам, чые правы былі парушаны падчас выбарчага працэсу, не было прадастаўлена магчымасці адстаяць свае інтарэсы. Пастанову ЦВК, якой аб'яўляюцца канчатковыя вынікі, нельга аспрэчыць у судзе.

У прававую базу варта ўнесці змены для забеспячэння магчымасці судовага аспрэчвання ўсіх актаў і рашэнняў выбарчых камісій.

Па дадзеных ЦВК, у выбарчыя камісіі і мясцовыя выканаўчыя органы было пададзена 938 скаргаў і запытаў на дзень да выбараў. З іх 477 было пададзена ў ЦВК, 210 - у АВК, 58 - у мясцовыя выканаўчыя органы. З 477 скаргаў, пададзеных у ЦВК, 76 былі звязаны з пытаннямі, якія тычацца складу і дзеянняў АВК і УВК, 56 - рэгістрацыі кандыдатаў, 66 - зместу перадвыбарнай кампаніі, 58 - акрэдытацыі назіральнікаў, астатнія тычыліся пытанняў, якія ЦВК палічыла не маючымі дачынення да выбараў. Большасць скаргаў на гэтых выбарах былі пададзены апазіцыйнымі кандыдатамі і групамі мясцовых назіральнікаў.

ЦВК разглядала скаргі на рашэнні АВК на адкрытых пасяджэннях і з фармальным выкананнем належнай працэдуры. Тым не менш, большасць усіх іншых скаргаў і зваротаў разглядаліся ў прыватным парадку асобнымі членамі камісіі або супрацоўнікамі ЦВК і адказы ў пісьмовым выглядзе выдаваліся Старшынёй ЦВК або Сакратаром, а не ў выніку калегіяльнага рашэння, што негатыўна адбілася на празрыстасці працэсу. ЦВК стварыла працоўную групу па пачатковаму разгляду скаргаў, але яна склікалася толькі два разы і дала кансультатыўныя заключэнні па дзвюх скаргах на ранніх стадыях кампаніі. У перыяд пасля выбараў ЦВК разгледзела два звароты на пералік галасоў у выбарчых акругах 33 і 34 на адкрытым пасяджэнні, абодва звароты былі адхілены. Скаргі, пададзеныя ў выбарчыя камісіі больш нізкага ўзроўню, часцяком не атрымлівалі поўнага і прадметнага разгляду, як правіла, на фармалісцкіх падставах.[58]

Усе скаргі ў ЦВК аб парушэннях Выбарчага кодэкса варта разглядаць у поўным складзе з кірункам афіцыйнага пісьмовага рашэння заяўніку ў мэтах забеспячэння доступу да эфектыўных сродкаў прававой абароны і рэальнай магчымасці звярнуцца ў суд. Усе рашэнні варта своечасова апублікаваць.

---

57 Параграф 5.1 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года, усталёўвае права кожнага на «эфектыўны сродак абароны супраць адміністрацыйных рашэнняў як гарант павагі асноўных правоў і забеспячэнне юрыдычнай цэласнасці». Артыкул 8 Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека абвяшчае: «кожны мае права на эфектыўны механізм прававой абароны кампетэнтнымі нацыянальнымі судовымі органамі супраць парушэння асноўных правоў, замацаваных у канстытуцыі або заканадаўстве»

58 Напрыклад, скарга назіральніка Міхала Сакура, якая змяшчае меркаваныя пасведчанні моцна завышанай яўкі падчас датэрміновага галасавання ў выбарчай акрузе 46, была палічаны не падлеглай прыняццю, паколькі АВК выявіла, што назіральнік не меў права паводле Выбарчага кодэксу збіраць падобную інфармацыю.

З прычыны абмежаванага доступу да судоў, які прадугледжаны законам, толькі невялікая колькасць скаргаў было пададзена ў суды. Вярхоўны суд разгледзеў 17 зваротаў на рашэнні ЦВК, усе тычыліся адмоваў рэгістрацыі кандыдатаў.[59] У шэрагу выпадкаў працэс разгляду скаргаў у Вярхоўным судзе характарызаваўся непаслядоўным і фармалісцкім трактаваннем закона.[60]

Выбарчым камісіям і судам варта ўстрымлівацца ад празмерна фармальнага падыходу да разгляду скаргаў. Закон варта тлумачыць такім чынам, каб гэта не абмяжоўвала асноўныя правы і свабоды, абвешчаныя Канстытуцыяй і прадугледжаныя міжнароднымі стандартамі. Выбарчым камісіям і судам трэба ажыццяўляць дбайны і бесстаронні разгляд сутнасці ўсіх скаргаў і заяў.

Па стане на 21 верасня ў Пракуратуру было накіравана 79 скаргаў. Восем скаргаў было накіравана ў Пракуратуру ў дзень выбараў.[61] МНВ БДІПЧ/АБСЕ адзначала выпадкі, калі скаргі на дзеянні АВК перанакіроўваліся Пракуратурай ў тыя ж АВК. Хоць у большасці выпадкаў Пракуратура ажыццяўляла нагляд за выбарчым працэсам у адказ на асобныя скаргі, у шэрагу выпадкаў яна дзейнічала па ўласнай ініцыятыве.

XI. МЯСЦОВЫЯ І МІЖНАРОДНЫЯ НАЗІРАЛЬНІКІ

Выбарчы кодэкс прадугледжвае магчымасць назірання за выбарчым працэсам шырокім колам зацікаўленых асобаў, у тым ліку даверанымі асобамі кандыдатаў, грамадскімі аб'яднаннямі, палітычнымі партыямі, групамі грамадзян, прафесійнымі саюзамі, прадстаўнікамі СМІ, а таксама міжнароднымі назіральнікамі. Усяго выбарчыя камісіі акрэдытавалі 30304 грамадзянскіх назіральніка. Сюды ўваходзілі каля 400 назіральнікаў ад руху Праваабаронцы за свабодныя выбары і каля 1400 назіральнікаў ад кампаніі За справядлівыя выбары, якая аб'ядноўвае 14 розных арганізацый. Большасць назіральнікаў была вылучана пра-ўрадавымі грамадскімі аб'яднаннямі.[62]

Акрамя гэтага, былі акрэдытаваныя 762 міжнародных назіральніка, уключаючы 261 ад БДІПЧ/АБСЕ, 74 ад Парламенцкай Асамблеі ОБСН, а таксама 347 ад Садружнасці Незалежных Дзяржаў (СНД) і Міжпарламенцкай асамблеі СНД. Чатыры кароткатэрміновых назіральніка ад краін-удзельніц АБСЕ, у тым ліку два парламентарыя, былі прызнаныя Міністэрствам замежных спраў непажаданымі для ўезду ў Рэспубліку Беларусь. У сувязі з гэтым

---

59 У выпадку Вярхоўнага суда справы разглядаліся суддзямі па аднаму.

60 Напрыклад, у выпадку незалежнага кандыдата Цярэшчанка, Вярхоўны суд пастанавіў, што адпаведная АВК не прадставіла дастатковых доказаў таго, што подпісы былі сабраныя з парушэннем закона, у той час як у многіх іншых выпадках, такіх як незалежны кандыдат Аўгуст, незалежны кандыдат Парсюкевіч, і незалежны кандыдат Самойлава, Вярхоўны суд не разглядаў падстаў для прызнання подпісаў несапраўднымі, заключыўшы, што няма падстаў ставіць пад сумнеў доказы, прадстаўленыя АВК. Акрамя таго, у шэрагу выпадкаў, такіх, як Аўгуст і Самойлава, Вярхоўны суд адхіліў доказы, сабраныя заяўнікамі, якія спасылаюцца на адсутнасць паўнамоцтваў, прадастаўленых заканадаўствам для збору пісьмовых пацверджанняў ад выбаршчыкаў, якія паставілі свае подпісы.

61 З іх шэсць былі накіраваныя ў АВК, адна ў мясцовы выканкам, і адна прызнана беспадстаўнай.

62 З 30304 акрэдытаваных мясцовых назіральнікаў 22125 былі вылучаны ад грамадскіх аб'яднанняў, якія падтрымліваюць урад. Сярод іншых, сюды ўваходзяць 5107 назіральнікаў ад асацыяцыі *Белая Русь*, 4575 ад Беларускага рэспубліканскага руху моладзі (БРСМ), і 3408 ад Беларускага грамадскага аб'яднання ветэранаў.

БДІПЧ/АБСЕ і ПА АБСЕ выказалі уладам краіны сваё глыбокае незадавальненне, так як гэта супярэчыць параграфу 8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.[63]

Назіральнікі могуць прысутнічаць на пасяджэннях выбарчых камісій, пры датэрміновым галасаванні і на галасаванні ў дзень выбараў. Тым не менш, у Выбарчым кодэксе не пазначана тое, што назіральнікам павінен быць прадастаўлены эфектыўны доступ да асноўных аспектаў выбарчага працэсу, уключаючы права прысутнічаць пры праверцы подпісаў для рэгістрацыі кандыдатаў,[64] правяраць спісы выбаршчыкаў, назіраць за перадачай пратаколаў з вынікамі з УВК у АВК. Нягледзячы на тое, што ЦВК афіцыйна заявіла, што назіральнікам будзе прадастаўлены поўны доступ да выбарчага працэсу, міжнародныя назіральнікі паведамілі, што ў шматлікіх выпадках ім не была прадастаўлена паўнавартасная магчымасць назіраць за працэсам рэгістрацыі кандыдатаў, датэрміновым галасаваннем і адпаведнымі працэдурамі у дзень выбараў, асабліва за падлікам галасоў.

Варта прыняць меры для забеспячэння беспярашкоднага доступу грамадзянскіх і міжнародных назіральнікаў да ўсяго выбарчага працэсу, асабліва ў часткі беспярашкоднага перамяшчэння па выбарчым участку падчас галасавання, падліку галасоў і звесткі іх у табліцы, каб у іх была магчымасць назіраць за ўсімі складнікамі працэсу.

У той час як назіральнікам дазволена азнаёміцца з вынікамі пратаколаў на выбарчых участках, у законе не пазначана, што назіральнікі маюць права атрымаць завераныя копіі пратаколаў. Такім чынам, у назіральнікаў няма магчымасці праверыць дакладнасць паведамляных вынікаў і аспрэчыць іх у вышэйстаячых камісій.

МНВ БДІПЧ / АБСЕ адзначыла шэраг выпадкаў меркаванага запалохвання грамадзянскіх назіральнікаў. Напрыклад, 23 жніўня аўтамабіль Юрыя Новікава, вядучага каардынатара кампаніі «За справядлівыя выбары» ў Магілёве, быў абшуканы міліцыяй і былі канфіскаваныя навучальныя матэрыялы для назіральнікаў. 24 верасня 17 членаў грамадзянскай групы назіральнікаў «Назіранне за выбарамі: Тэорыя і практыка» былі затрыманыя і ў іх былі ўзятыя адбіткі пальцаў у аддзяленні міліцыі ў г. Мінску, хоць абвінавачванні супраць іх не вылучаліся.[65]

XII. ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ І ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ

A. ДАТЭРМІНОВАЯ ГАЛАСАВАННЕ

Выбарчы кодэкс прадугледжвае пяцідзённы перыяд датэрміновага галасавання, якое для дадзеных выбараў праходзіла з 18 па 22 верасня на тэрыторыі ўсёй краіны. У адпаведнасці з Выбарчым кодэксам, выбаршчык не абавязаны ўказваць прычыну, па якой жадае прагаласаваць датэрмінова. Паводле дадзеных, прадстаўленых ЦВК, увогуле 26% выбаршчыкаў прынялі ўдзел у датэрміновым галасаванні на гэтых выбарах, што складае больш за трацціну ўсёй яўкі. У

---

[63] Параграф 8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года абвяшчае: «дзяржавы-ўдзельнікі лічаць, што прысутнасць назіральнікаў, як замежных, так і нацыянальных, можа падвысіць аўтарытэтнасць выбарчага працэсу для дзяржаў, у якіх праводзяцца выбары. Таму яны запрашаюць назіральнікаў ад любых іншых дзяржаў-удзельніц АБСЕ ... "

[64] У той час як Выбарчы кодэкс прама не адмаўляе ў гэтым праве назіральнікам, ЦВК пацвердзіў у пісьмовым выглядзе МНВ БДІПЧ/АБСЕ, што назіральнікі не маюць права назіраць за працэсам праверкі подпісаў.

[65] Акрамя гэтага, МНВ БДІПЧ/АБСЕ атрымала шэраг паведамленняў аб меркаваных запалохваннях грамадзянскіх назіральнікаў на выбарчых участках па ўсёй краіне ў дзень выбараў.

суботу 22 верасня МНВ БДІПЧ / АБСЕ ажыццяўляла сістэматычнае назіранне за датэрміновым галасаваннем па ўсёй краіне. Усяго за перыяд датэрміновага галасавання было пададзена 835 формаў назірання.

У цэлым датэрміновае галасаванне праходзіла згодна з устаноўленым парадкам. Хоць агульны працэс датэрміновага галасавання быў ацэнены добра ці вельмі добра ў 95 працэнтах назіранняў, міжнародныя назіральнікі паведамілі, што працэдуры, прызначаныя для забеспячэння цэласнасці працэсу датэрміновага галасавання, не выконваліся ў дзесяці працэнтах выпадкаў. Сюды ўваходзілі ключавыя кампаненты, такія як запаўненне штодзённых пратаколаў (на васьмі працэнтах выбарчых участкаў) і публічнае вывешванне пратаколаў на выбарчых участках (сем адсоткаў), чаго патрабуе артыкул 53 Выбарчага кодэкса. Урны для датэрміновага галасавання не былі належным чынам апячатаныя і размешчаныя па завяршэнні галасавання для захоўвання ноччу ў сямі працэнтах выпадкаў, а васковыя пячаткі не абаранялі іх ад выкрыцця. Прыкметы ўкіду туды бюлетэняў назіралася на дзесяці выбарчых участках.

Варта разгледзець меры па павышэнню бяспекі скрыняў для галасавання. Сюды ўваходзяць выкарыстанне нумарных пячатак для скрыняў, фіксаваных ў пратаколах пры датэрміновым галасаванні і ў дзень галасавання.

Акрамя гэтага, таямніца галасавання не захоўвалася ў шасці працэнтах выпадкаў, а празрыстасць працэсу была ацэненая негатыўна ў дзевяці працэнтах выпадкаў. Грамадзянскія назіральнікі прысутнічалі толькі на 32 адсотках выбарчых участкаў, на якіх ажыццяўлялася назіранне, большасць з іх ад грамадскіх аб'яднанняў. Многія суразмоўцы МНВ БДІПЧ/АБСЕ выказалі недавер працэсу датэрміновага галасавання.

B. Дзень выбараў: адчыненне участкаў і працэдура галасавання

Міжнародныя назіральнікі ацанілі агульныя працэдуры адкрыцця як добрыя ці вельмі добрыя на 95 адсотках выбарчых участкаў.[66] Выбарчыя ўчасткі адкрыліся своечасова, члены УВК прысутнічалі і ўсе неабходныя матэрыялы былі даступныя. Тым не менш, былі адзначаны некаторыя працэдурныя праблемы. На 14 працэнтах назіраных выбарчых участкаў выбарчыя скрыні не былі размешчаны ў поле зроку членаў УВК і назіральнікаў, а на 4 працэнтах выбарчых участкаў скрыні не былі паказаны назіральнікам падчас працэдуры адкрыцця. Назіральнікі ад палітычных партый прысутнічалі пры адкрыцці на 29 адсотках выбарчых участкаў, на якіх ажыццяўлялася назіранне, грамадзянскія назіральнікі прысутнічалі ў 74 адсотках выпадкаў. На дзевяці адсотках выбарчых участкаў прысутнічалі староннія асобы. У агульнай складанасці, падчас адкрыцця і працэса галасавання былі пададзеныя 1370 формаў назірання.

Галасаванне праходзіла ў спакойнай абстаноўцы. Хоць агульны ход галасавання быў ацэнены як добры або вельмі добры ў 94 працэнтах выпадкаў, у 6 адсотках назіранняў выбарчы працэс быў азмрочаны праблемамі або неадпаведнасцямі. Сюды ўваходзіць калектыўнае галасаванне (9 адсоткаў назіранняў), відавочна ідэнтычныя подпісы ў спісах выбаршчыкаў (6 адсоткаў), не выстаўленне скрыняў для датэрміновага галасавання ў поле зроку членаў ЦВК і назіральнікаў (13 адсоткаў), не апячатаныя належным чынам скрыні (5 адсоткаў), прыкметы ўкіду туды бюлетэняў на трох участках.

Выбарчы кодэкс прадугледжвае магчымасць мабільнага галасавання для тых, хто не можа прыбыць на выбарчы ўчастак самастойна, у незалежнасці ад прычыны. На асобных участках

---

[66] Выбарчыя ўчасткі з агульнай дрэнны ацэнкай знаходзіліся ў выбарчых акругах 3, 7, 42, 52, 61, 107, і 108.

больш за траціну выбаршчыкаў, якія галасавалі ў дзень выбараў, выкарыстоўвалі мабільнае галасаванне. Урны для мабільнага галасавання не былі апячатаныя належным чынам у 94 адсотках выпадкаў, а на пяці участках назіраліся прыкметы ўкіду бюлетэняў у скрыні для мабільнага галасавання.

Мабільнае галасаванне можна звесці да прыкаваных да дома па ўважлівай прычыне выбаршчыкаў. Ад такіх выбаршчыкаў можна патрабаваць падачы матываванай заяўкі загадзя напярэдадні дня выбараў.

Грамадзянскія назіральнікі прысутнічалі падчас працэсу галасавання на 85 адсотках участкаў, на якіх ажыццяўлялася назіранне. Аднак, назіральнікі былі абмежаваныя ў магчымасці ажыццяўлення назірання ў 11 адсотках выпадкаў і 8 адсоткаў назіральнікаў паведамілі аб аб тым, што яны не маглі выразна бачыць працэдуры галасавання. На 7 адсотках наведаных участкаў прысутнічалі староннія асобы, а на 11 участках староннія асобы кіравалі або ўмешваліся ў працу УВК.

C. Дзень выбараў: працэдура падліку галасоў

Выбарчы працэс значна пагоршыўся падчас падліку галасоў і быў ацэнена назіральнікамі як дрэнны ці вельмі дрэнны ў 37 адсотках выпадкаў, што дае істотныя падставы для турботы. Адсутнасць дакладна пазначаных працэдур падліку азначае, што не гарантаваны сумленны падлік галасоў, як гэтага патрабуе параграф 7.4 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года. Сур'ёзныя працэдурныя памылкі або недагляды былі адзначаны на 21 адсотке выбарчых участкаў, на якіх ажыццяўлялася назіранне. Назіранне за падлікам галасоў ажыццяўлялася на 125 выбарчых участках.

Перад адкрыццём скрыняў для галасавання сапсаваныя бюлетэні не падлічваліся на 17 адсотках выбарчых участкаў, агульная колькасць выбаршчыкаў у спісах выбаршчыкаў не было ўстаноўлена і агучана на 21 адсотке выбарчых участкаў, а агульная колькасць выбаршчыкаў, якія атрымалі бюлетэні, не было ўстаноўлена і агучана ў 23 адсотках выпадкаў – Усё вышэйпаказанае патрабуецца Выбарчым кодэксам.

Міжнародныя назіральнікі адзначылі, што падлік часцяком праводзіўся ў цішыні і што ім не была прадастаўлена рэальная магчымасць назіраць за працэсам падліку на 36 адсотках выбарчых участкаў. Вынікі па кожнаму кандыдату не аб'яўляліся на 29 адсотках выбарчых участкаў. Праблемы са зверкай вынікаў назіраліся на 76 адсотках выбарчых участкаў падчас запаўнення пратаколаў. Вынікі не правяраліся па кантрольнаму ўраўнанню на 20 адсотках участкаў, лічбы не былі дакладна запісаныя на 13 адсотках участкаў, а афіцыйныя пратаколы былі папярэдне падпісаны членамі УВК на 11 выбарчых участках. Пратаколы з УВК не падаваліся неадкладна ў АВК ў чатырох выпадках, згодна з назіраннямі.

УВК варта ўсталяваць і строга ўжываць выразныя, адкрытыя і празрыстыя працэдуры падліку галасоў. Варта разгледзець магчымасць аб'явы адзнакі на кожным бюлетэні і дэманстрацыі яго членам камісіі, назіральнікам і прадстаўнікам кандыдатаў. Звядзенне вынікаў табліцы і запаўненне пратаколаў з вынікамі варта праводзіць адкрытым чынам, што забяспечвала б разумнае назіранне за працэсам.

D. Дзень выбараў: апрацоўка і абвяшчэнне вынікаў

Працэс звесткі вынікаў у АВК быў ацэнены як дрэнны ці вельмі дрэнны ў 12 з 81 АВК, дзе праводзілася назіранне.[67] Міжнародныя назіральнікі адзначылі, што іх абмяжоўвалі ў ажыццяўленні назірання ў 15 АВК. Працэс звесткі вынікаў не быў ацэнены як добра арганізаваны ў сямі адсотках выпадкаў, а вынікі пратаколаў не былі ўнесены ў зводныя табліцы ў васьмі адсотках выпадкаў.

У сямі АВК, дзе праводзілася назіранне, назіральнікаў паставілі ў вядомасць аб тым, што выніковае звядзенне вынікаў адбудзецца толькі ў панядзелак раніцай, і пратакол АВК не быў складзены[68]. Тым не менш, у 00:30 па мінскім часе ЦВК абвясціла аб папярэдніх выніках галасавання па ўсіх акругах.[69] На гэтым этапе ЦВК не аб'яўляла ліку сапраўдных і несапраўдных галасоў, галасоў за кожнага з кандыдатаў, галасоў супраць усіх кандыдатаў.

28 верасеня ЦВК абвясціла выніковыя вынікі выбараў, якія супадалі з папярэднімі вынікамі. ЦВК паказала агульную яўку ў 74.6 адсоткаў, і што парог яўкі ў 50 адсоткаў быў перавышаны на ўсіх 110 выбарчых акругах. Шэраг груп грамадзянскіх назіральнікаў ставяць пад сумнеў лічбы па яўцы, агучаныя ЦВК, сцвярджаючы, што выбары варта абвясціць не сапраўднымі па прычыне таго, што рэальная яўка склала ніжэй за 50 адсоткаў. ЦВК не публікавала канчатковых вынікаў з разбіўкай па выбарчым участкаў ні на сайце ЦВК, ні ў любым іншым фармаце, што зніжае празрыстасць канчатковых вынікаў і абмяжоўвае магчымасць удзельнікаў выбарчага працэсу падаваць скаргі ў выпадку парушэння выбарчых правоў.

Для павышэння празрыстасці і ступені даверу да вынікаў выбараў, папярэднія і канчатковыя вынікі варта публікаваць з поўнай разбіўкай галасоў па акругах і выбарчых участках. У выніках варта ўключаць не толькі агульную колькасць выбаршчыкаў і яўку на кожным участку, але таксама колькасць сапраўдных і несапраўдных галасоў, галасоў за кожнага кандыдата, галасоў супраць вех кандыдатаў, сапсаваных бюлетэняў.

У першым раўндзе кандыдаты былі выбраны ў 109 выбарчых акругах, набраўшы больш за 50 адсоткаў пададзеных галасоў. У выбарчай акрузе 36 безальтэрнатыўны кандыдат не змог набраць больш за 50 адсоткаў галасоў і ЦВК абвясціла аб тым, што ў гэтай акрузе выбары пройдуць паўторна. Нягледзячы на чатырохразовае павелічэнне колькасці намінацый ад палітычных партый, з 109 выбраных дэпутатаў толькі 5 прадстаўляюць палітычныя партыі.[70] З 68 кандыдатаў, падтрыманых грамадскім аб'яднаннем Белая Русь выбраны былі 63. У новым складзе парламента жанчыны атрымалі 29 месцаў (26.6 адсоткаў), што ніжэй за 35 (31/08 адсоткаў) ў ранейшым складзе.

XIII. РЭКАМЕНДАЦЫІ

Ніжэйследуючыя рэкамендацыі прапаноўваюцца для разгляду уладам, палітычным партыям і грамадзянскай супольнасці Рэспублікі Беларусь у мэтах падтрымкі іх заяўленых намаганняў па паляпшэнні выбарчага працэсу. Дадзеныя рэкамендацыі варта разглядаць як дадатак да папярэдніх рэкамендацый БДІПЧ / АБСЕ, якія змяшчаюцца ў выніковых справаздачах 2008 і

67 Працэс звесткі вынікаў у табліцы быў ацэнены як дрэнны ў наступных АВК: 10, 16, 18, 26, 34, 35, 40, 48, 49, 75, 85, і 88.

68 Адзначана ў АВК 20, 21, 31, 32, 35, 40, і 100

69 Напрыклад, у АВК 40 звядзенне галасоў у табліцы было скончана праз 16 гадзін пасля таго, як папярэднія вынікі па гэтай акрузе былі абвешчаныя ЦВК. Акрамя гэтага, МНВ БДІПЧ/АБСЕ адзначала, што многія АВК завяршылі працэс звесткі ў табліцы раніцай ці да абеду ў панядзелак 24 верасня, уключаючы АВК 4, 7, 8, 9, 22, 23, 24, 27, 29, 30, 33, 34, 38, 39, 41, 42, 43, 47, 49, 50, 59, 60, 62, 84, 85, 86, 87, і 88.

70 Ніводны з 139 кандыдатаў, намінаваных выключна палітычнай партыяй, атрымаў месца ў новым складзе заканадаўчага органа.

2010 года, і да Сумеснай высновы Венецыянскай камісіі. БДІПЧ/АБСЕ гатова аказаць дапамогу уладам у далейшым паляпшэнні выбарчага працэсу.

A. Прыярытэтныя рэкамендацыі

1. Патрэбна выбарчая рэформа задоўга да правядзення наступных выбараў. Уладам варта сфармуляваць канкрэтныя і эфектыўныя крокі па задавальненні рэкамендацый, якія змяшчаюцца ў гэтай справаздачы, а таксама ў папярэдніх справаздачах БДІПЧ/АБСЕ і Венецыянскай камісіі. Гэты працэс павінен быць празрыстым і ўключаць ўсе сегменты грамадства.

2. УВК варта ўсталяваць і строга ўжываць выразныя, адкрытыя і празрыстыя працэдуры падліку галасоў. Варта разгледзець магчымасць аб'явы адзнакі на кожным бюлетэні і дэманстрацыі яго членам камісіі, назіральнікам і прадстаўнікам кандыдатаў. Звядзенне вынікаў табліцы і запаўненне пратаколаў з вынікамі варта праводзіць адкрытым чынам, што забяспечвала б разумнае назіранне за працэсам.

3. Дзеля павышэння празрыстасці і ступені даверу да вынікаў выбараў, папярэднія і канчатковыя вынікі варта публікаваць з поўнай разбіўкай галасоў па акругах і выбарчых участках. У выніку варта ўключаць не толькі агульную колькасць выбаршчыкаў і яўку на кожным участку, але таксама колькасць сапраўдных і несапраўдных галасоў, галасоў за кожнага кандыдата, галасоў супраць вех кандыдатаў, сапсаваных бюлетэняў.

4. Варта перагледзець ролю Прэзідэнта ў прызначэнні старэйшых супрацоўнікаў Цэнтральнай выбарчай камісіі з мэтай павышэння ўзроўню даверу да яе незалежнасці і бесстароннасці прымянення Выбарчага кодэкса.

5. Адмова ў праве галасаваць ці выступаць кандыдатам грамадзянам, якія знаходзяцца ў турэмным заключэнні або дасудовым утрыманні пад вартай, у незалежнасці ад цяжару злачынства, варта выключыць з заканадаўства. Любыя абмежаванні правоў выбаршчыка і кандыдата павінны быць прапарцыйныя і выразна апісаны ў заканадаўстве.

6. Выбарчым камісіям і судам варта ўстрымлівацца ад празмерна фармальнага падыходу да разгляду скаргаў. Закон варта тлумачыць такім чынам, каб гэта не абмяжоўвала асноўныя правы і свабоды, абвешчаныя Канстытуцыяй і прадугледжаныя міжнароднымі стандартамі. Выбарчым камісіям і судам трэба ажыццяўляць дбайны і бесстаронні разгляд сутнасці ўсіх скаргаў і заяў.

7. У прававую базу варта ўнесці змены для забеспячэння магчымасці судовага аспрэчвання ўсіх актаў і рашэнняў выбарчых камісій.

B. Іншыя рэкамендацыі

Заканадаўчая база

8. Варта прыняць меры для забеспячэння бесперашкоднага доступу грамадзянскіх і міжнародных назіральнікаў да ўсяго выбарчага працэсу, асабліва ў частцы бесперашкоднага перамяшчэння па выбарчым участку падчас галасавання, падліку

галасоў і звесткі іх у табліцы, каб у іх была магчымасць назіраць за ўсімі складнікамі працэсу.

9. Варта разгледзець магчымасць зняцця патрабаванняў яўкі для прызнання выбараў адбыўшыміся, або, па меньшай меры, для паўторных выбараў. Гэта дазволіць пазбегнуць бясконцага правядзення паўторных выбараў у выпадку недастатковай яўкі.

Выбарчая адміністрацыя

10. Варта разгледзець магчымасць вызначэння дакладных крытэрыяў намінацыі і прызначэння выбарчых камісій ніжэйшага ўзроўню для забеспячэння больш высокага ўзроўню інклюзіўнасці і павышэння даверу да працы выбарчай адміністрацыі. Варта разгледзець магчымасць забеспячэння прызначэння не менш адной траціны складу камісій ніжэйшага ўзроўню з ліку намінацый ад палітычных партый.

11. Варта павысіць якасць навучання выбарчай адміністрацыі, асабліва ў частцы працэдур датэрміновага галасавання, падліку галасоў і апрацоўкі вынікаў, з акцэнтам на празрыстасць і падсправаздачнасць.

12. Варта перагледзець межы выбарчых акругаў для мінімізацыі разыходжанняў у ліку зарэгістраваных у акрузе выбаршчыкаў і забеспячэння раўнапраўнага галасавання, як тое прадугледжвае Выбарчы кодэкс і міжнародныя стандарты і перадавыя падыходы.

Рэгістрацыя выбаршчыкаў

13. Варта разгледзець магчымасць распрацоўкі цэнтралізаванага рэестра выбаршчыкаў, які б дазваляў ажыццяўляць праверку выпадкаў шматразовай рэгістрацыі па ўсёй краіне.

14. Згодна перадавому вопыту, варта разгледзець магчымасць забароны на рэгістрацыю ў дзень выбараў, каб пазбегнуць шматразовай рэгістрацыі. Варта ўвесці заканадаўча усталяваны крайні тэрмін складання спісаў выбаршчыкаў, пасля якога ўнясенне дадатковых асоб магчыма толькі ў якасці выключэння і згодна з выразна устаноўленым прававых патрабаванням.

Рэгістрацыя кандыдатаў

15. У Выбарчы кодэкс варта ўнесці змены з тым, каб ён утрымліваў дакладныя і разумныя крытэры і механізмы рэгістрацыі кандыдатаў, прапарцыйна прызначэнню гэтага акта. У сувязі з гэтым варта разгледзець магчымасць падрабязнага апісання працэдуры праверкі подпісаў і вызначэння разумных крытэрыяў адмовы ў рэгістрацыі на падставе разыходжанняў у дэкларацыях аб даходах / маёмасці. Кандыдатам варта даць магчымасць выпраўляць памылкі якія з'яўляюцца ненаўмысным, нязначнымі або тэхнічнымі.

Агітацыя

16. Усе ўдзельнікі выбарчага працэсу павінны мець магчымасць выкарыстоўваць сваё права свабоды сходу ў час выбараў, у тым ліку ў перадвыбарчы і пост-выбарны перыяд, без пагрозы арышту. Любыя выпадкі ціску, запалохваньня і затрымання выбаршчыкаў або

кандыдатаў варта расследаваць своечасова і дбайным чынам, а вінаватыя павінны быць прызваны да адказу.

17. Змест праграм кандыдатаў не варта падлягаць адабрэнню і/або праўкам з боку выбарчай камісіі або любога іншага органа. Усе кандыдаты павінны мець магчымасць свабодна даносіць свае пасланні да электарата, уключаючы заклікі да байкоту, у рамках закона.

Фінансоване кампаніі

18. Цяперашняе права выбарчай адміністрацыі адклікаць рэгістрацыі кандыдатаў за перарасход агітацыйных сродкаў варта перагледзець. Падставы вызначэння выпадкаў перавышэння кандыдатам устаноўленых лімітаў, а таксама палажэнні аб абскарджанні адклікання рэгістрацыі на гэтых падставах варта выразна прапісаць у законе.

19. Фінансавыя справаздачы аб агітацыйнай дзейнасці, як тое прадугледжана Выбарчым кодэксам, варта своечасова публікаваць.

СМІ

20. Прававую базу для сектара СМІ варта рэфармаваць для забеспячэння поўнага захавання прынцыпу свабоды слова. Паклёп варта декриминализовать згодна з перадавым міжнародным вопытам.

21. Варта разгледзець магчымасць пашырыць круг членаў назіральнага савета па СМІ для забеспячэння даверу грамадскасці да яго працы. Варта разгледзець магчымасць уключэння прафесіяналаў з прыватных СМІ і прадстаўнікоў грамадзянскай супольнасці.

22. Дзяржаўнымі вяшчальным СМІ варта прытрымлівацца абавязацельстваў па бесстаронняму і збалансаванаму асвятленню ўсіх партый і кандыдатаў у навінавых і палітычных праграмах.

Скаргі і звароты

23. Усе скаргі ў ЦВК аб парушэннях Выбарчага кодэкса варта разглядаць у поўным складзе з кірункам афіцыйнага пісьмовага рашэння заяўніку ў мэтах забеспячэння доступу да эфектыўных сродкаў прававой абароны і рэальнай магчымасці звярнуцца ў суд. Усе рашэнні варта своечасова апублікаваць.

Датэрміновае галасаванне і дзень выбараў

24. Варта разгледзець меры па павышэнню бяспекі скрыняў для галасавання. Сюды ўваходзяць выкарыстанне нумарных пячатак для скрыняў, фіксаваных ў пратаколах пры датэрміновым галасаванні і ў дзень галасавання.

25. Мабільнае галасаванне можна звесці да прыкаваных да дома па ўважлівай прычыне выбаршчыкаў. Ад такіх выбаршчыкаў можна патрабаваць падачы матываванай заяўкі загадзя напярэдадні дня выбараў.

ДАДАТАК: ВЫНІКІ ВЫБАРАЎ [71]

Акруга	Агульная колькасць выбаршчыкаў	Унесеных у дзень выбараў	Выдадзена бюлетэняў	Яўка %	Датэрмінован галасаванне	Мабільнае галасаванне	Стацыянарнае галасаванне	Супраць усіх	Несапраўдных галасоў
1	70,105	842	43,430	61.9	15,779	2,461	25,175	4,799	719
2	63,336	452	38,573	60.9	15,097	1,422	22,035	4,787	767
3	59,046	125	37,334	63.2	15,474	1,107	20,723	5,310	833
4	63,805	51	49,418	77.5	19,727	3,196	26,495	5,677	575
5	62,263	351	46,671	74.9	19,771	1,495	25,370	7,884	675
6	63,966	421	46,787	73.1	21,839	1,430	23,508	3,853	571
7	69,895	373	62,871	90.0	21,756	7,593	33,522	8,411	409
8	63,873	367	53,015	83.0	17,112	7,275	28,628	10,082	655
9	63,490	456	51,414	81.0	15,806	6,044	29,558	11,394	1,185
10	62,149	38	52,317	84.2	18,364	6,446	27,507	2,880	828
11	67,948	422	56,131	82.6	17,207	5,646	33,277	6,638	1,096
12	62,123	602	49,508	79.7	14,708	6,467	28,332	6,402	1,407
13	60,300	254	46,727	77.5	14,936	2,426	29,365	3,587	1,073
14	63,670	942	45,854	71.9	10,192	1,605	33,959	10,082	1,139
15	68,219	87	56,681	83.1	14,622	2,888	39,170	5,281	923
16	56,543	43	42,419	75.0	16,944	1,510	23,965	2,113	635
17	62,423	932	48,261	77.3	20,431	1,865	25,961	5,506	768
18	61,061	764	42,824	70.1	15,942	1,748	25,097	5,100	719
19	64,177	239	55,613	86.6	19,999	5,138	30,468	6,086	865
20	63,304	655	46,194	72.9	20,219	3,307	22,644	3,957	696
21	62,858	32	55,559	88.4	18,764	10,539	26,254	6,414	978
22	61,316	65	53,260	86.9	17,088	12,797	23,369	2,669	784
23	66,127	223	57,839	87.5	18,117	8,608	31,111	6,032	1,011
24	62,736	279	55,662	88.7	18,841	12,838	23,983	6,333	970
25	69,001	102	55,269	80.1	22,515	372	32,382	6,308	1,046
26	68,983	166	53,289	77.2	20,528	5,562	27,145	5,556	1,111
27	62,574	104	52,362	83.6	18,814	8,838	24,671	5,259	1,110
28	60,941	31	37,801	62.0	14,202	4,695	18,870	4,067	744
29	64,298	99	53,782	83.6	20,244	8,459	25,069	4,748	992
30	57,156	180	50,467	88.3	18,697	11,491	20,265	5,863	842
31	63,449		42,478	66.9	13,618	1,675	27,182	4,826	988
32	67,840		48,563	71.6	13,281	2,680	32,595	9,896	826
33	64,521		41,274	63.9	12,776	1,497	26,985	3,283	400
34	67,892		46,262	68.1	13,501	4,946	27,787	5,020	1,101
35	65,622		45,993	70.1	13,109	2,685	30,187	5,915	734
36	74,986	183	42,177	56.2	14,016	1,678	26,457	34,200	2,394

[71] ў адпаведнасці з вынікамі, апублікаванымі на сайце ЦВК: http://rec.gov.by/Elections-PPNS5-Itogi.

37	70,728	18	62,531	88.4	25,608	2,602	34,321	4,644	1,040
38	67,264	1	58,799	87.4	21,502	3,944	33,353	4,013	672
39	57,329		51,450	89.7	17,640	2,908	30,902	4,062	833
40	70,969	98	52,730	74.3	16,775	2,875	33,080	5,586	1,115
41	59,198	11	49,499	83.6	18,727	4,596	26,170	4,510	819
42	68,100	40	50,380	74.0	17,880	984	31,510	4,367	703
43	65,336	69	57,292	87.7	18,475	2,660	36,157	3,787	904
44	61,616	618	46,230	75.0	16,451	3,533	26,243	3,247	547
45	58,973	340	50,798	86.1	19,780	4,370	26,646	5,120	804
46	66,326	199	49,280	74.3	17,808	2,762	28,709	4,341	878
47	59,415	167	54,537	91.8	23,709	4,807	26,013	4,956	841
48	57,310	57	47,944	83.6	14,415	4,084	29,419	6,556	544
49	69,442	45	48,057	69.2	14,482	1,501	32,068	3,819	719
50	68,235	38	48,458	71.0	16,305	2,756	29,394	4,169	719
51	68,093	32	47,694	70.0	16,951	1,889	28,836	6,127	902
52	68,415	51	55,610	81.3	15,976	5,574	34,059	8,811	1,168
53	57,570	16	49,015	85.1	15,068	5,363	28,580	3,149	779
54	60,778	256	43,006	70.7	11,314	2,266	29,415	3,936	694
55	56,443	25	51,067	90.5	18,296	5,855	26,916	4,215	558
56	56,581	50	48,174	85.1	15,883	11,146	21,145	6,786	900
57	55,658	53	47,965	86.2	15,417	10,963	21,585	6,339	674
58	60,934		46,567	76.4	16,503	6,839	23,225	4,836	1,017
59	57,609	22	44,279	76.8	15,883	7,320	21,046	6,867	844
60	59,440	50	52,732	88.7	20,701	9,530	22,499	5,975	271
61	64,710	108	55,398	85.6	20,097	10,000	25,301	5,322	1,049
62	69,876		47,457	67.9	16,613	2,250	28,568	8,452	657
63	60,600		46,035	76.0	16,504	5,285	24,246	4,313	873
64	59,273	129	38,832	65.5	14,830	2,429	21,564	5,190	817
65	68,859	19	58,102	84.4	16,236	6,464	35,398	5,445	1,102
66	57,848	40	52,695	91.1	16,681	7,621	28,393	6,188	757
67	62,091	583	48,230	77.7	18,589	3,605	26,028	7,214	917
68	67,192	187	42,233	62.8	13,678	1,503	27,042	5,701	886
69	69,519	144	57,666	82.8	19,612	6,958	30,990	6,195	1,221
70	62,716	293	53,120	84.7	17,674	7,678	27,768	5,214	1,002
71	65,584	40	52,941	80.7	18,935	9,307	24,699	5,660	958
72	65,372	107	45,004	68.8	15,154	1,854	27,988	6,886	1,607
73	70,578	371	57,692	81.7	14,568	11,427	31,694	3,833	1,143
74	60,985	173	51,415	84.3	14,682	12,625	24,108	9,809	449
75	58,602	50	45,526	77.7	15,400	8,581	21,534	3,664	1,416
76	76,850		48,392	63.0	10,866	2,747	34,779	8,371	766
77	63,145	49	42,556	67.4	12,414	6,635	23,499	5,876	246
78	60,098	296	40,266	66.9	11,640	4,308	24,287	4,378	789
79	70,231	109	53,068	75.5	18,233	1,757	33,051	6,396	793
80	61,062	249	52,030	85.2	17,184	8,246	26,597	5,333	580

81	61,081	118	56,839	93.0	26,786	6,199	23,843	4,036	1,104
82	58,854	105	50,348	85.5	22,443	7,851	20,020	5,729	799
83	56,463	52	48,922	86.6	16,478	5,116	27,319	2,791	823
84	67,509	71	50,421	74.6	19,532	4,105	26,721	2,838	562
85	65,032	19	46,264	71.0	17,022	6,137	23,025	3,944	757
86	66,176	7	49,857	75.3	15,845	1,255	32,727	6,238	1,418
87	64,148	186	45,963	71.6	13,675	3,358	28,896	3,482	817
88	65,007	183	55,523	85.3	16,931	9,738	28,809	5,349	1,229
89	63,318	341	53,197	83.9	23,801	6,806	22,486	8,595	1,197
90	65,006	129	57,291	88.1	18,922	8,830	29,487	4,947	1,164
91	62,492	64	37,255	59.6	15,329	1,072	20,854	3,062	641
92	61,386	79	36,932	60.2	13,959	3,708	19,259	3,759	661
93	61,060	68	37,939	61.8	18,979	1,972	16,804	3,750	603
94	64,687	124	34,728	53.6	11,490	488	22,703	2,567	336
95	69,053	74	41,634	60.2	18,166	1,884	21,486	4,910	491
96	62,716	30	36,939	58.9	14,483	469	21,957	4,417	104
97	60,794	21	35,887	59.0	13,252	424	22,186	5,635	117
98	65,753	98	39,861	60.6	14,294	1,366	24,195	4,413	577
99	63,158	171	37,642	59.5	13,426	477	23,683	3,540	534
100	61,291	129	36,297	59.1	11,976	395	23,874	3,534	493
101	61,935	22	36,447	57.7	12,702	1,000	22,024	5,283	515
102	63,638	43	37,901	58.7	16,456	335	20,579	5,045	438
103	66,225	32	37,992	57.1	14,563	453	22,787	3,520	165
104	59,851	36	35,502	58.5	13,254	922	20,819	4,874	290
105	62,300	1,180	38,158	61.2	15,317	1,317	21,480	4,331	697
106	67,106	268	39,820	59.2	20,388	1,479	17,892	5,026	558
107	67,818	275	39,160	57.7	15,345	2,817	20,970	3,677	447
108	69,391	65	42,967	61.7	20,414	1,157	21,256	2,895	686
109	74,342	68	45,815	61.5	22,121	495	23,106	4,722	733
110	63,891	54	39,420	61.6	14,562	2,533	22,237	4,668	787

Акруга	Імя кандыдата	Галасоў	Адсотак	Партыя
1	Валюшыцкі Віктар Іванавіч	25,501	58.7	Беспартыйны
2	Мілашэўскі Валянцін Станіслававіч	25,949	67.3	Беспартыйны
3	Багдановіч Ларыса Мікалаеўна	23,719	63.6	Беспартыйны
4	Базанаў Уладзімір Аляксандравіч	32,191	65.1	Беспартыйны
5	Паліціка Вольга Сяргееўна	38,077	81.6	Беспартыйны
6	Сцяцко Аляксандр Мікалаевіч	38,686	82.7	Беспартыйны
7	Язубец Мікалай Мяфодзьевіч	54,051	86.0	Беспартыйны
8	Пурызеўскі Уладзімір Іванавіч	42,076	79.4	Беспартыйны
9	Юркевіч Аляксандр Іванавіч	38,828	75.5	Беспартыйны
10	Дарагакупец Юрый Іванавіч	39,283	75.1	Беспартыйны
11	Кавалевіч Леанід Мікалаевіч	43,341	77.2	Беспартыйны

12	Зазуля Аляксандр Іванавіч	31,839	64.3	Беспартыйны
13	Верас Валянціна Ігнацьеўна	32,258	69.0	Беспартыйны
14	Мандроўская Зінаіда Міхайлаўна	34,535	75.5	Беспартыйны
15	Паляйчук Аляксандр Іванавіч	44,961	79.3	Беспартыйны
16	Ярашэвіч Аляксандр Мікалаевіч	25,272	59.6	Беспартыйны
17	Грыцкевіч Генадзь Паўлавіч	36,463	75.6	Беспартыйны
18	Ваўкоў Міхаіл Мікалаевіч	30,368	71.0	Беспартыйны
19	Бохан Сяргей Мікалаевіч	41,370	74.4	Беспартыйны
20	Цацоха Аляксандр Уладзіміравіч	29,287	63.4	Беспартыйны
21	Шецко Уладзімір Уладзіміравіч	44,172	79.5	Беспартыйны
22	Андрэйчанка Уладзімір Паўлавіч	46,149	86.7	Беспартыйны
23	Шыкшнян Пётр Генрыхавіч	43,680	75.5	Беспартыйны
24	Папко Васіль Парфяновіч	38,100	68.4	Беспартыйны
25	Дзевятоўскі Вадзім Анатольевіч	40,834	73.9	Беспартыйны
26	Дабрыніна Людміла Анатольеўна	40,108	75.3	Беспартыйны
27	Дзядуляў Уладзімір Міхайлавіч	37,475	71.6	Беспартыйны
28	Гуйвик Наталля Васільеўна	21,231	56.2	Беспартыйны
29	Морхат Мечыслаў Віктаравіч	35,134	65.3	Беспартыйны
30	Папкоў Аляксандр Андрэевіч	36,887	73.1	Беспартыйны
31	Фесак Віктар Дзмітрыевіч	28,832	67.9	Беспартыйны
32	Жмайлік Валерый Аляксеевіч	37,834	77.9	Беспартыйны
33	Леўшуноў Алег Фёдаравіч	26,190	63.5	Беспартыйны
34	Пачынок Міхаіл Іосіфавіч	33,797	73.1	Беспартыйны
35	Лапаціна Ганна Люциановна	31,635	68.8	Беспартыйны
36	Няма пераможцы (большасць «супраць усіх»)			
37	Навумчык Ала Аляксандраўна	50,839	81.3	Беспартыйны
38	Шостак Пётр Мікалаевіч	45,099	76.7	Беспартыйны
39	Міхалькова Людміла Сцяпанаўна	37,505	72.9	Беспартыйны
40	Апанасюк Леанід Мікалаевіч	35,216	66.8	Беспартыйны
41	Ўдодаў Аляксандр Пятровіч	36,917	74.6	Беспартыйны
42	Рассоха Мікалай Фёдаравіч	39,375	78.2	Беспартыйны
43	Канопліч Сяргей Міхайлавіч	42,967	75.0	Беспартыйны
44	Вашкоў Адам Сямёнавіч	37,848	81.9	Беспартыйны
45	Шчэпаў Уладзіслаў Аляксандравіч	35,365	69.6	Беспартыйны
46	Філіповіч Галіна Васільеўна	32,640	66.2	Беспартыйны
47	Чакан Святлана Уладзіславаўна	38,416	70.5	Беспартыйны
48	Сягоднік Аляксандр Іванавіч	40,818	85.2	Беспартыйны
49	Бераснёва Алена Пятроўна	31,437	65.4	Беспартыйны
50	Міхно Васіль Кандрацьевіч	31,358	64.7	Беспартыйны
51	Лісковіч Віктар Андрэевіч	35,631	74.7	Беспартыйны
52	Мяжуеў Аляксандр Веніямінавіч	45,630	82.1	Беспартыйны
53	Кучынская Наталля Генадзьеўна	41,128	83.9	Беспартыйны
54	Гушча Валерый Іванавіч	31,274	72.7	Беспартыйны

55	Ермантович Леанід Аляксеевіч	40,924	80.1	Беспартыйны
56	Коханаў Анатоль Паўлавіч	40,488	84.0	Аграрная партыя
57	Навумовіч Андрэй Мікалаевіч	40,952	85.4	Беспартыйны
58	Сопікава Ала Мікалаеўна	35,558	76.4	Беспартыйны
59	Кокаш Валерый Уладзіміравіч	36,538	82.6	Беспартыйны
60	Ушкевіч Сяргей Іосіфавіч	46,484	88.2	Беспартыйны
61	Шыцько Віктар Уладзіміравіч	40,895	73.8	Беспартыйны
62	Красоўская Тамара Пятроўна	38,322	80.8	Беспартыйны
63	Гумінскі Віктар Аляксандравіч	35,778	77.7	Беспартыйны
64	Харытончык Дзмітрый Іванавіч	26,662	68.7	Беспартыйны
65	Гайдукевіч Валерый Уладзіміравіч	42,792	73.7	Беспартыйны
66	Бойка Анатоль Сцяпанавіч	40,373	76.6	Беспартыйны
67	Кляшчук Інэса Анатольеўна	30,617	63.5	Беспартыйны
68	Абаленскі Яўген Вячаслававіч	25,241	59.8	Беспартыйны
69	Данілевіч Таіса Іванаўна	41,573	72.2	Беспартыйны
70	Іванчанка Мікалай Міхайлавіч	34,483	64.9	Беспартыйны
71	Цыдзік Уладзіслаў Станіслававіч	36,245	68.5	Беспартыйны
72	Лазоўская Галіна Баляславаўна	30,597	68.0	Беспартыйны
73	Кулеш Станіслаў Францавіч	38,550	66.8	Беспартыйны
74	Русак Віктар Уладзіміравіч	41,157	80.0	Беспартыйны
75	Мурашка Ілля Аляксандравіч	31,983	70.3	Беспартыйны
76	Лявіцкая Ганна Віктараўна	33,527	69.3	Беспартыйны
77	Мякіннік Аляксандр Пятровіч	36,426	85.6	Беспартыйны
78	Плаксіцкі Мікалай Рыгоравіч	28,771	71.5	Беспартыйны
79	Мішур Жанна Мікалаеўна	36,451	68.7	БППС
80	Шамаль Алена Уладзіміраўна	41,591	79.9	БППС
81	Кананчук Таццяна Пятроўна	48,508	85.4	БППС
82	Ваўкоў Міхаіл Міхайлавіч	33,466	66.5	БППС
83	Краўцоў Уладзімір Васільевіч	42,510	86.9	БППС
84	Васіленка Уладзімір Мікалаевіч	28,560	56.7	БППС
85	Сянкевіч Эдуард Аляксандравіч	28,496	61.7	БППС
86	Старасціна Людміла Віктараўна	36,792	73.8	БППС
87	Станкевіч Ігар Станіслававіч	30,645	66.7	БППС
88	Разганаў Аляксандр Іванавіч	42,878	77.3	БППС
89	Калтуноў Мікалай Анісімавіч	38,171	71.9	БППС
90	Агееў Аляксандр Віктаравіч	46,677	81.5	БППС
91	Няхайчык Аксана Уладзіміраўна	25,262	67.8	БППС
92	Дудкін Сяргей Вяніямінавіч	24,497	65.8	БППС
93	Барадзеня Валерый Анатольевіч	26,045	69.0	БППС
94	Мажэйка Леанід Паўлавіч	19,276	55.6	БППС
95	Лявоненка Валянціна Сцяпанаўна	22,858	55.0	КПБ
96	Клімовіч Наталля Анатольеўна	21,952	59.5	БППС
97	Чаравач Уладзімір Алегавіч	21,004	58.6	БППС
98	Аляксеенка Васіль Анатольевіч	26,291	66.0	БППС

99	Шылава Святлана Дзмітрыеўна	23,415	62.3	БППС
100	Пальчык Генадзь Уладзіміравіч	23,699	65.4	БППС
101	Кузыміч Аляксей Фёдаравіч	21,351	59.8	КПБ
102	Кубракова Людміла Пятроўна	22,601	60.5	БППС
103	Жураўская Валянціна Іосіфаўна	23,182	61.3	КПБ
104	Савановіч Міхаіл Фёдаравіч	21,551	61.6	БППС
105	Самасейка Мікалай Леанідавіч	24,795	65.1	БППС
106	Шаўцоў Дзмітрый Яўгенавіч	25,127	63.2	БППС
107	Бусько Віталь Леанідавіч	25,345	64.8	БППС
108	Жылінскі Марат Генадзьевіч	29,553	69.0	БППС
109	Валевач Зігмунд Антонавіч	28,844	63.1	БППС
110	Волчанкаў Аляксандр Анатольевіч	23,957	60.9	БППС

ІНФАРМАЦЫЯ ПРА БДІПЧ/АБСЕ

Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (БДІПЧ) з'яўляецца асноўнай арганізацыяй АБСЕ, якая дапамагае краінам-удзельніцам "забяспечыць поўнае выкананне правоў чалавека і асноўных свабод, прытрымліваецца літары закону, падтрымліваць прынцыпы дэмакратыі і (...) будаваць, умацоўваць і абараняць дэмакратычныя інстытуты, а таксама развіваць талерантнасць у грамадстве» (Дакумент Хельсінскага саміту 1992 года). Гэта называюць чалавечым вымярэннем АБСЕ.

БДІПЧ/АБСЕ, якое базуецца ў Варшаве (Польшча), было створана як Бюро па свабодных выбарах на Парыжскім саміце 1990 года пачало сваю дзейнасць у маі 1991. Праз год назва арганізацыі была зменена для таго, каб адлюстроўваць пашыраны мандат, які ўключаў зараз правы чалавека і дэмакратызацыю. Сёння ў арганізацыі працуе 130 супрацоўнікаў.

АБСЕ / БДІПЧ з'яўляецца вядучай арганізацыяй у Еўропе ў галіне **назірання за выбарамі**. Кожны год Бюро каардынуе і арганізуе накіраванне тысяч назіральнікаў для ацэнкі выбараў ў рэгіёне АБСЕ на прадмет адпаведнасці абавязальніцтвам перад АБСЕ, іншым міжнародным стандартам дэмакратычных выбараў і нацыянальнаму заканадаўству. Унікальная методыка дазваляе правесці паглыблены аналіз выбарчага працэсу ў цэлым. З дапамогай праектаў БДІПЧ/АБСЕ дапамагае краінам-удзельніцам палепшыць іх выбарчую сістэму.

Дзейнасць Бюро ў галіне **дэмакратызацыі** ахоплівае: вяршэнства закона, заканадаўчую падтрымку, дэмакратычнае кіраванне, міграцыю і свабоду перамяшчэння, гендэрную роўнасць. Штогод БДІПЧ/АБСЕ рэалізуе шэраг мэтавых праграм дапамогі ў мэтах развіцьця дэмакратычных структур.

АБСЕ/БДІПЧ таксама аказвае садзейнічанне дзяржавам-удзельніцам у выкананні іх абавязацельстваў па абароне правоў чалавека і асноўных свабодаў у адпаведнасці з абавязальніцтвамі перад АБСЕ па чалавечым вымярэнні. Гэта дасягаецца шляхам працы з рознымі партнёрамі ў мэтах развіцця супрацоўніцтва, умацавання патэнцыялу і абмену вопытам у тэматычных галінах, уключаючы правы чалавека ў барацьбе з тэрарызмам, узмацненне абароны правоў чалавека ахвяр гандлю людзьмі, адукацыя ў галіне правоў чалавека, маніторынг і справаздачнасць па правах чалавека, а таксама правы чалавека жанчын і бяспека.

У вобласці **талерантнасці і недыскрымінацыі**, БДІПЧ/АБСЕ аказвае падтрымку краінам-удзельніцам у іх рэакцыі на злачынствы на глебе нянавісці і праявы расізму, ксенафобіі, антысемітызму і іншых формаў нецярпімасці. Дзейнасць у гэтай сферы сканцэнтравана на наступных напрамках: заканадаўства; навучанне праваахоўных органаў; маніторынг, справаздачнасць, назіранне і рэакцыя на злачынствы і інцыдэнты на глебе нянавісці; таксама адукацыйная дзейнасць для усталявання талерантнасці, павагі і ўзаемаразумення.

БДІПЧ/АБСЕ кансультуе краіны-ўдзельніцы па пытаннях палітыкі ў дачыненні да нацыянальнасцяў **рома і сінці**, садзейнічаючы павышэнню магчымасцяў і арганізацыі кантактаў у супольнасцях рома і сінці, што спрыяе ўдзелу асоб гэтых нацыянальнасцяў у рабоце заканадаўчых органаў.

Уся дзейнасць БДІПЧ ажыццяўляецца ў цесным супрацоўніцтве з краінамі-удзельніцамі АБСЭ, арганізацыямі АБСЕ і палявымі місіямі, а таксама з міжнароднымі арганізацыямі.

Больш падрабязная інфармацыя даступная на сайце (www.osce.org/odihr).